

A MAGYARORSZÁG RÉSZVÉTELÉVEL FOLYÓ TRANSZNACIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK VIZSGÁLATA

Készült

Az Országos Területfejlesztési Hivatal

megbízásából

a Magyar Tudományos Akadémia

Regionális Kutatások Központjának

Dunántúli Tudományos Intézetében

Programvezető

Raffay Zoltán

Pécs, 2005. december

Magyar Tudományos Akadémia
Regionális Kutatások Központja
7621 Pécs, Papnövelde u. 22.

Dunántúli Tudományos Intézet
Igazgató: Pálné Kovács Ilona
Telefon/fax: (72) 523-800

A tanulmány elkészítésében részt vettek:

Hajdú Zoltán

Illés Iván

Raffay Zoltán

1. Bevezetés

A rendszerváltás után Magyarország nemzetközi kapcsolatai alapvetően megváltoztak, mind tartalmi, területi tekintetben, mind pedig az érintett országokat, illetve az együttműködés mélységét illetően. Az 1990-es évek elejétől kezdve az ország külpolitikai érték- és célrendszerében, orientációjában alapvető pont volt az európai uniós csatlakozás elérése. Az európai uniós tagságra való felkészülés új lökést adott az államhatárokon átnyúló, illetve a transznacionális kapcsolatrendszer építésének.

2004 májusától, az EU csatlakozás időpontjától kezdve az ország egy 25 tagú (potenciálisan tovább bővülő) államközösség tagjaként részben a közösség értékrendje, kapcsolatépítő tevékenysége körében építi „belső” viszonyait, részben pedig önállóan formálja a közösségen kívüli nemzetközi kapcsolatait, építi a különböző irányokba az együttműködéseit.

Az EU keretei között a transznacionális együttműködések jelentősége a jövőben feltehetően növekedni fog, mert a közösség számára ez fontos kérdés, másrészt a szomszédsági politika elmélyítésének egyik területe, a versenyképesség fokozásának egyik természetes eszköze – arról nem is beszélve, hogy a lisszaboni, illetve göteborgi kritériumok teljesítése is a közösségnek az eddiginél sokkal összehangoltabb, szorosabb működését feltételezi.

Magyarországot alapvetően érinteni fogják a potenciális bővítések. Bulgária, Románia feltehetően 2007 elején csatlakozik a közösséghez, Horvátország csatlakozási lehetősége jelentősen megnőtt a háborús bűnök vizsgálati bírósággal való együttműködésének egyértelművé válása után, Szerbia és Montenegró még nem kezdhetette meg a társulási tárgyalásait, de ezek megkezdése is felgyorsulhat. Belátható időn belül egyedül Ukrajna nem lesz az EU tagja Magyarország szomszédos államai közül. (Törökország belépése az EU-ba jelentősen érinti majd gazdaságilag Magyarországot, de rövidtávon nem kell vele még számolni.)

Egészében véve mintegy tíz éves perspektívában az ország határainak döntő része belső határrá válik, az államhatárokon átnyúló együttműködések új lehetőségeivel. Az ország számára természetes adottság lesz a kapcsolatok mindenre kiterjedő kiszélesítése, a korábbi struktúrák lényegi meghaladása.

A transznacionális (első megközelítésben a nemzeti kereteket meghaladó) együttműködések, területi fejlesztési politikák Magyarország számára lényegi kérdéssé váltak a rendszerváltás kezdetétől, de majd fokozatosan az EU kapcsolatok révén tágultak, illetve az európai uniós tagság megszerzése után mélyültek el.

2. A korábbi transznacionális együttműködések eredményeinek az értékelése

A nagyterégi regionális együttműködések formálódása szempontjából az Alpok-Adria Munkaközösség játszotta az „iskoláztatás” szerepét az ország nyugati és déli megyéi számára. A szervezet 1978-ban alakult, majd 1989 után lényegesen átforgalmódott, a magyar megyék az 1980-as években kapcsolódhattak be a munkába. A szervezet jelentős kapcsolatépítő, tervező tevékenységet folytatott, de sohasem voltak megfelelő anyagi erőforrásai arra, hogy önálló, jelentős projekteket hajtson végre, érdemben befolyásolja a térségi gazdasági folyamatokat. 2000 után a szervezet egyfajta funkcionális működési válságba került, több tartomány a kilépés mellett döntött.

A magyar megyék (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala, Somogy, Baranya) előbb megfigyelői, majd tagi státuszban kapcsolódtak be a nagyterégi együttműködésbe. Mindegyik megye számára egyfajta tanulási folyamatot jelentett az együttműködésben való részvétel, s e mellett megindult az államhatárokon átnyúló, nagyobb térségi folyamatokban való gondolkodás is az egyes megyékben. Az együttműködésből kevés konkrét beruházás valósult meg, de a kapcsolatépítésben fontos szerepet játszott és részben még játszik ma is az Alpok-Adria Munkaközösség.

A Duna Menti Tartományok Együttműködése bajor kezdeményezésre alakult 1990 májusában, alapvetően a folyóval határos területi közigazgatási egységeket kívánta részben érdekeltségi, részben pedig tevékenységi alapon egyfajta módon szervezni. Több tanácskozást tartottak, de anyagi források hiányában a kezdeményezés lényegében – annak ellenére, hogy a Duna nemzetközi jelentősége történetileg is megjelent, s napjainkban is hat – formálissá vált.

A Dunával határos magyar megyék kivétel nélkül bekapcsolódtak a formálódó együttműködésbe, de érdemi folyamatok az együttműködés keretében és eredményeként nem bontakoztak ki. (Ez önmagában véve is tanulságos és elgondolkodtató. A folyóhoz való meghatározó viszony, a fekvési és részben

funkcionális hasonlóság önmagában véve még nem generál szoros érdekközösséget és alakít ki együttműködést.)

A Kárpátok Euroregionális Együttműködés elsősorban biztonságpolitikai megfontolásokból jött létre (1993. február), méghozzá nem belső, hanem külső kezdeményezésre, s jelentős támogatások kilátásba helyezésével. Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Románia, Ukrajna szélesebb értelemben vett „közös szegletében” egy óriási kiterjedésű együttműködési térség jött létre, amely lényegében képtelennek bizonyult a szerves és eredményes együttműködésre. Az alacsony hatékonyságú együttműködésnek, az intenzív többoldalú kapcsolatok hiányának és az egyéb működési zavaroknak a különféle okai között – a már említett túlméretezettségen túl – ma már a legfontosabb hiányosság, hogy a „bizottsági típusú” működés uralta el a szervezet tevékenységét, szemben a konkrét, projekt jellegű működéssel.

A magyar megyék a kezdetektől szorgalmazták az együttműködést, illetve annak elmélyítését, de később már elbizonytalanodtak. Több megye lebegtette az együttműködést, illetve megkezdtek a kisebb térségre kiterjedő, szervezettebb kapcsolatok elmélyítését. A Kárpátok Eurorégió elégtelen hatékonyságának felismerése vezetett az ukrainai Kárpátalja, a romániai Szatmár (Satu Mare) és a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét tömörítő euroregionális (kiszéleki) jellegű trilaterális együttműködés, az INTERREGIO életre hívásához. Az új interregionális szerveződés célja konkrét, projekt típusú határ menti együttműködések kiépítése és fejlesztése, határon átnyúló projektek kidolgozása és megvalósítása a határrégiókat érintő infrastrukturális, környezet- és vízvédelmi, gazdasági és idegenforgalmi fejlesztések, a nemzetiségek közös kulturális örökségének ápolása, az oktatás és a képzés területein.

Az újabb kezdeményezések között említhető a Kárpátok Eurorégió működési területén létrejött, a magyar–ukrán határrégióval érintkező euroregionális szervezet, a romániai Bihar és a magyar Hajdú-Bihar megyék együttműködésén alapuló megyei szintű Hajdú-Bihar–Bihar Eurorégió, illetve a Biharkeresztes–Bors központtal a határ menti magyar és román bihari települések együttműködéséből létrejött kistérségi típusú Bihar–Bihar Eurorégió. Ugyancsak a kisebb interregionális szervezetek közé tartozik a magyar–szlovák határrégióban lévő Kassa–Miskolc Eurorégió és a Zemplén Eurorégió. Ezek a minden tekintetben „mozgékonyabb”, operatívabb, a kölcsönösséget jobban érvényesítő kiszéleki modellek is a határon átnyúló kapcsolatok építésének és fejlesztésének hatékony intézményi és szervezeti keretei lehetnek.

A magyar–ukrán térséget közvetlenül érintő Interregio Euroregionális Együttműködés – és a hozzá kapcsolódó Záhony és Térsége Vállalkozási Övezet – működési területén, a rendszerváltás óta eltelt időszakban a határon átnyúló kapcsolatok fejlődése pozitív irányt vett. Az intézményi keretek között folyó kapcsolatok tovább bővültek. Jelentős elmozdulás történt a gazdasági kooperációk terén is, bár a biztató jelek és perspektívák ellenére azonban a szomszédos határrégiók gazdasági együttműködésében még nem történt meg az igazi nagy áttörés. A viszonylag kis tőkeerővel rendelkező ukrán befektetők továbbra is elsősorban a határátkelőhelyek közelében működő kisebb kereskedelmi üzletekben és vállalkozásokban érdekeltek, amelyek részben az erős bevásárló-turizmus kiszolgálói.

Az INTERREG 1990-től jelent meg az EU területi és fejlesztési politikájában. A Közösségi Kezdeményezés egyik célja a határokon átnyúló kapcsolatok fejlesztése, a másik pedig a kiegyensúlyozott területi fejlődés előmozdítása volt az EU belső, minimális mértékben pedig a külső határain is.

Az Európai Unió csak 1994-ben tette lehetővé azt, hogy az INTERREG erőforrások a külső határokon túl is felhasználhatóak legyenek. 1995-ben indították el a PHARE CBC programot, mely Magyarország nyugati területeit vonta be a potenciális támogatási körbe.

Az EU az INTERREG II meghirdetésével (1994) és finanszírozásával kapcsolódott be érdemben a transznacionális együttműködések építésébe. A II/A program az EU határ menti térségeinek a fejlesztését, valamint a határokon átnyúló kapcsolatok építését tűzte ki célul, a II/B az országok közötti (transznacionális) energetikai hálózatoknak az összekötését támogatta. A némileg később meghirdetett II/C program (1996-2000) térbelileg meghaladta a határmentiség nagyságrendjét, a transznacionális nagyterek együttműködésére és területi tervezésének az összefogására kívánt példát adni.

Az INTERREG II/C program keretei között a transznacionális együttműködés fejlesztése keretében összesen 767 projekt megvalósítására került sor, a rendelkezésre álló 921 millió EURÓ-ból felhasználva 834 milliót (91%).

Az évek során 9 nagytérség került lehatárolásra, melyek közül a *Central-European, Adriatic, Danubian, and Southeast European Space* (CADSES) foglalta magába hazánkat is.

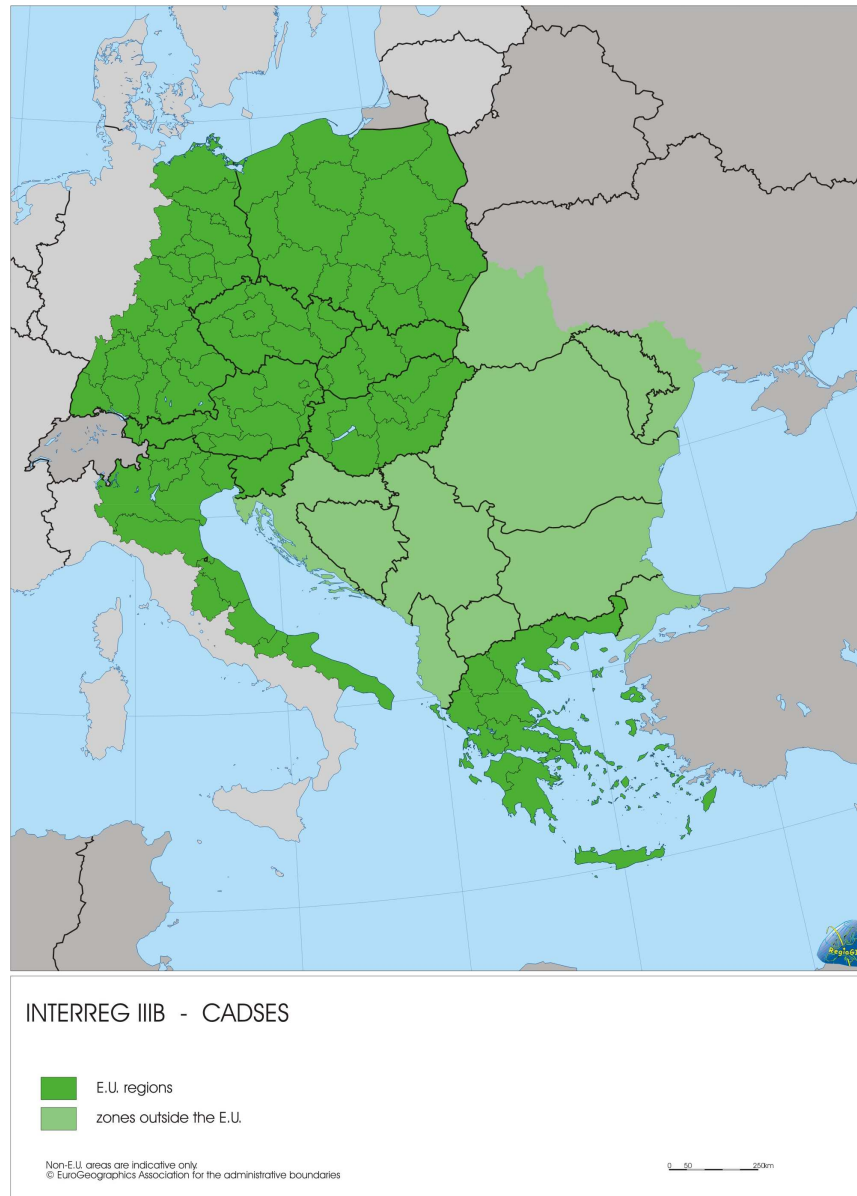
A CADSES program eredeti kezdeményezői a németek, az osztrákok, az olaszok és a görögök voltak. A Bizottság határozta meg végül is a program által érintett teret, s lényegében egy óriási (1. ábra), minden

tekintetben tagolt tér alakult ki. Magyarország szempontjából a lehatárolt CADSES tér roppant jelentőséggel bír, hiszen az ország mintegy a tervezési tér közepén helyezkedett el. Ebből a topográfiai fekvésből az ország számára előnyös következmények jelentek meg a tervezés során.

1. ábra

A CADSES térség

Forrás: European Commission DG XVI

A program legfontosabb célkitűzései a következők voltak:

- az egész térségre egy átfogó területfejlesztési és rendezési stratégia kidolgozása, a résztvevő országok együttműködésében,
- lépéseket tenni az ESDP elveinek és törekvéseinek az érvényesítésére a CADSES térség egészére vonatkozóan,
- a településhálózatok, különösen a városok közötti új együttműködések kialakítása,
- a természeti és a kulturális értékek felmérése a térség egészére vonatkozóan, mégpedig azonos szempontok alapján,
- közös stratégiai gondolkodás megalapozása.

A program tényleges végrehajtására 1997 januárja és 1999 decembere között került sor, a jóváhagyott költségvetése 34,5 millió ECU volt. (Az eljárási szabályok szerint az összeget csak a tagországok területén lehetett felhasználni, a programban részt vevő más országoknak egyéb finanszírozási forrást kellett találniuk, ami óhatatlanul csökkentette a nem tagországok esélyeit és lehetőségeit a program eredményeit illetően.) A program 45 projektjében 330 partner működött együtt, tett szert tapasztalatokra a transznacionális kapcsolatok elemzését, tervezését illetően.

Magyarország aktív szereplője volt az INTERREG II/C CADSES programnak mind a program, mind pedig a projektek szintjén. 1998-2000 között Magyarország volt az egyetlen teljes jogú tagja ennek az együttműködésnek, mely akkor még nem volt tagja az EU-nak.

A „*Vision Planet*” projekt Közép-Európa, a Duna-medence és az Adria integrált térséfejlesztési stratégiáit dolgozta ki. (Az elemzési, tervezési terület 1 618 000 km² nagyságú térséget ölelt fel, amely az Oroszország nélkül tekintett Európa 23,4%-a. A térségben élő népesség száma 197 millió fő volt, a kontinens lakosságának 26,5%-a.) A térség 18 országot, illetve országból foglalt keretbe területeket.

A közvetlen transznacionális együttműködések és Magyarország nagy része szempontjából a kutatás és a tervezés legfontosabb eredménye az lett, hogy a három meghatározott transznacionális együttműködési tér egyike a Duna-völgye lett. (Minden a Dunával határos megye formálisan részévé vált a fejlesztési tengely-javaslatnak.) A transznacionális együttműködési terek a tervezési munka befejezése után számíthattak a beruházók fokozottabb érdeklődésére.

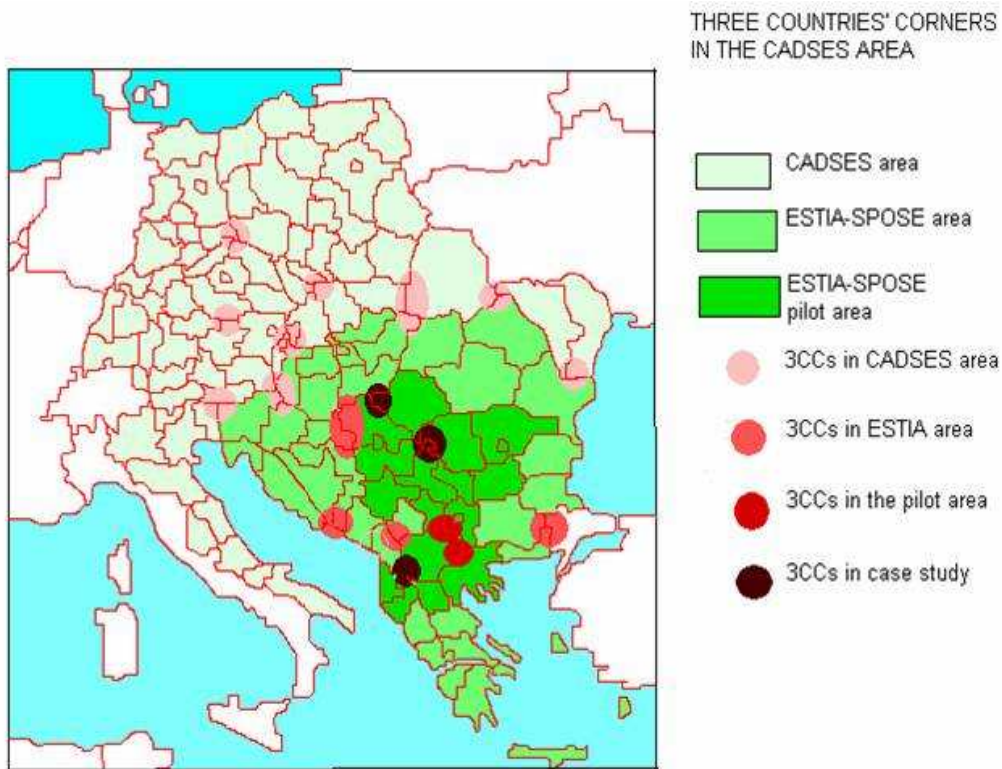

Magyarország északkeleti területei a Kárpátok Fejlesztési Régióba, mint a transznacionális együttműködések meghatározott jövőbeni akcióterébe kerültek. A Kárpátok Fejlesztési Régió potenciálisan az egyik sajátos együttműködési nagytérség, ahol az EU szempontjából többféle érdek jelenik meg.

A hármas határok fejlesztési potenciált hordoznak (2. ábra) az elfogadott térfejlesztési koncepció szerint, s a program keretében javasolták is a közös határok és átkelő helyek fejlesztését. A hármas határok így nem „periféria-halmazként”, hanem potenciális előnyhordozó térként jelennek meg, legalább is tervezői szinten.

2. ábra

Hármas határok a CADSES-ESTIA SPOSE területen belül

Source: Estia-Spose Case Study On “Three Countries’ Corners. Illés Iván előadása az ESTIA SPOSE 2005. október 15-16-i szemináriumán

Az ESTIA projektben Magyarország nem vett részt intézményesen. Az ESTIA görög kezdeményezésre hat délkelet-európai ország (Albánia, Bulgária, Görögország, Kis-Jugoszlávia, Macedónia, Románia) területi tervezési intézete együttműködésében készült, Magyarország déli határainak egy része volt a tervezési térség északi határa. A tervezési terület nagysága 637 ezer km², lélekszáma pedig 57 millió fő volt.

A területi tervezési munkálatok egyik lényegi elemét képezte a különböző folyamatok, részben ágazati döntések (például a Helsinkiben meghatározott közlekedési folyosók) „beillesztése” a szélesebb értelmű területi struktúrába, valamint potenciális hatásainak a felmérése.

3. A 2000-2006 közötti programok és projektek sajátosságai

Az európai területen lejátszódó folyamatok megfigyelése, rögzítése, elemzése fontos feladat a területi kohézió, valamint az ESDP szempontjából (1999). A folyamatok alakulása befolyásolja mind a Közösség, mind pedig a nemzeti és regionális politika formálódását. Az EU a területi kérdéseket megpróbálja egyszerre kezelni a Közösség szintjén, a Közösség szomszédsági terében, valamint a tagállamok tekintetében is.

A területi politikáért és fejlesztésért felelős miniszterek 1999-ben Tamperében fogadták el az INTERREG III kutatások főbb elveit.

Az INTERREG III Közösségi Kezdeményezés (2000-2006) keretei között három pillér (határ menti, transznacionális, régiók közötti együttműködés) jelent meg. A Közösségi Kezdeményezés kiemelt célja a gazdasági és társadalmi kohézió erősítése, az európai térség kiemelt fejlesztése, valamint az akkor még tagjelölt és egyéb szomszédos országokkal való területi együttműködés fejlesztése volt. Az INTERREG III program 2000-2006 közötti teljes költségvetése 4,875 milliárd EURÓ (1999-es áron számolva).

Az INTERREG III program négy prioritása:

1/ Területi fejlesztési viszonyok és tevékenységek végrehajtása, a társadalmi és a gazdasági kohézió érdekében

– Közös megvalósítási stratégiák és tevékenységek támogatása

- A városi fejlesztés kidolgozása, a városhálózatok és az együttműködés előrendítése.
- A vidék fejlesztésének a kidolgozása.
- A bevándorlás térbeli hatásainak az elemzése.

2/ Hatékony és fenntartható közlekedési rendszerek, valamint az információs társadalom fejlesztése, a hozzáférhetőség széles körű biztosítása

- Hatékony közlekedési rendszerek fejlesztése, különös tekintettel a fenntarthatóság figyelembe vételére.
- A tudás, illetve az információs társadalom elérhetőségi viszonyainak jobbá tétele.

3/ A vidéki, természeti és kulturális örökség támogatása, menedzselése

- A kulturális örökség védelme.
- A természeti örökség védelme és fejlesztése.
- A táj védelme és fejlesztése.

4/ Környezetvédelem, erőforrás menedzsment és kockázatmegelőzés

- A környezetvédelem és az erőforrások menedzsment fejlesztése.
- A kockázat menedzsment és a katasztrófa-megelőzés előmozdítása.
- Az integrált vízgazdálkodás és az árvíz-megelőzés elősegítése.

Magyarország nyolc INTERREG III (A, B, C) programban vesz részt. A legnagyobb anyagi erőforrások a III/A program keretei között használhatók fel, hiszen az összes magyarországi részvételre allokált erőforrások 85%-a erre a pillérre fordítható. A III/B-re fordítható a magyarországi részvételre allokált erőforrások 9%-a, míg a III/C-re 6%-a.

Az INTERREG III/B célja: a nemzeti, regionális és a helyi szervezetek közötti transznacionális együttműködés fokozása, hogy egy magasabb fokú területi integrációt alakítsanak ki az egyes európai régiókon belül, azzal az átfogó céllal, hogy egy fenntartható, harmonikus, kiegyensúlyozott fejlesztést valósítsanak meg a Közösségben, illetve, hogy egy jobb területi integrációt hozzanak létre a jelölt, valamint egyéb szomszédos országokkal.

A transznacionális együttműködések fejlesztését az EU szintjén INTERREG III erőforrások mintegy 27%-a szolgálja, ennek a pillérnek a keretei között jelentek meg. A projektek száma meghaladja a 680-at.

Az INTERREG III/B keretei között 13 együttműködési terület jelent meg. A Közösségi Kezdeményezés elindításakor úgy látták, hogy az egyes térségek hasonló földrajzi, társadalmi, illetve gazdasági adottságokkal rendelkeznek. A lehatárolt térségek, illetve azokon belül az egyes országok hasonló problémákkal küzdenek, s ezekre szélesebb körben a lehatárolt nagyterekben kereshetők a megoldások. Magyarországot az induláskor a CADSES térség érintette és érdekelte.

A transznacionális együttműködések és területfejlesztés kérdésében a kiinduláskor a következőket fogalmazták meg elsősorban:

- A CADSES térségen belüli együttműködési területek és a különböző szervek és szervezetek közötti együttműködés fokozása, a koherencia javítása.
- Olyan stratégiai projektek kidolgozása és végrehajtása, amelyek lehetővé teszik a CADSES térség egységes rendezését, különös tekintettel a közlekedési folyosókra, valamint a településfejlesztési politikák integrációjára.
- Többközpontú városhálózat erősítése, a középvárosok tudatos fejlesztése.
- A transznacionális jellegű természeti értékek transznacionális együttműködés keretek közötti védelme.

A folyamatok szempontjából nem csak technikai jelentősége volt az ország teljes jogú tagként való csatlakozásának az EU-hoz. 2004 májusa után már nagyobb befolyása lehetett a program és a különböző projektek formálódására.

A CADSES program területe 1,814 millió km² nagyságú, melyen mintegy 200 millió ember él. A térség több szempontból erőteljesen differenciált, magasan fejlett és fejletlen területek valóságos mozaikjaként fogalmazható meg. A program kiírásakor úgy számoltak, hogy a hatalmas térségben legalább hat fejlesztési területet kell elkülöníteni.

A CADSES térség rendelkezésre álló pénzügyi erőforrása 237 millió EURÓ, melyből az ERDF része 128,7 millió. A program keretében 93 projekt végrehajtása kezdődött meg.

Magyarország a III. pályázati kiírásig egy CADSES programban tölt be lead partneri szerepet (HERITOUR – Cultural thematic route development in rural areas. 3.1 Protecting and developing cultural heritage) A projekt költségvetése 2 205 599 EURÓ, amelyből az ERDF hozzájárulás 1 546 700 EURÓ összegű.

A Schwartz Béla által vezetett projektben 14 partner (szlovák, olasz, román, görög), vesz részt. Az Ajka székhelyű kistérségi önkormányzati társulás által kidolgozott és vezetett projekt kiemelt feladatának tekinti a tájak, a természeti és kulturális értékek védelmét, fejlesztését, a kulturális értékek és turizmus menedzsmentjének javítását. A projekt 2005 júliusában kezdődött és a tervek szerint 2007 decemberében fejeződik be.

A Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség közreműködésével folyik az 1.1. keretében a CONSPACE projekt. A projekt költségvetése 2 046 875 millió EURÓ, melyből az ERDF hozzájárulása 838 ezer EURÓ. A projekt befejezési határideje 2006 márciusa. A projektben a magyarok mellett olasz, osztrák, szlovén, horvát partnerek vesznek részt. Az egyik legizgalmasabb kérdés, hogy egy „közlekedés és tengely-intenzív” térségben hogyan alakulhatnak az együttműködési területek.

A 3B036 szám alatt jegyzett ESTIA SPOSE (*European Space Territorial Indicators and Actions for a Spatial Planning Observatory in Southeast Europe*) program (2003 október – 2006 június) a korábbi ESTIA projekt folytatása.

A program teljes költségvetése 1 034 000 EURÓ, melyből az ERDF hozzájárulása 513 750 EURÓ. A kutatásra rendelkezésre álló összegek kizárólag tényleges kutatásokat jelentenek, beruházásokra nem állnak rendelkezésre pénzügyi források. A programban részt vevő társult, illetve tagjelölt országok 2004 előtt több forrásból (PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS) jutottak fejlesztési lehetőségekhez. A térség egységes elemzését és kezelését, különösen a javaslatok megtételét bonyolulttá tette, hogy az EU-hoz való viszony alapján az országok több kategóriát (tagállam, új tagállam, társult, leendő tagállam stb.) képeztek.

A tervezett megfigyelő hálózat és a kialakított és felhasznált adatbázis teljes egészében kompatibilis az ESDP és az ESPON keretei között létrehozott rendszerrel, illetve adatbázissal. Az adatbázisok összekapcsolhatók, egymással egybevetethők, kiegészíthetők adott esetben.

Az ESTIA SPOSE kutatási területe a CADSES térség déli részét öleli fel:

- egy régi tagállam (Görögország);
- két új tagállam (Szlovénia, Magyarország);
- 2 közeljövőben (2007) taggá váló ország (Románia, Bulgária);
- potenciális tagok: Albánia, Bosznia és Hercegovina, Horvátország, Szerbia és Montenegró, Macedónia, s a kisebb kiterjedésű térségben kívánja előmozdítani a transznacionális kapcsolatépítést.

Magyarország számára a projektben való részvétel, illetve a Délkelet-Európával való együttműködés (sorolják be politikailag, geopolitikailag, földrajzilag stb. oda, avagy nem) elemi érdek, hiszen mintegy 1050 km hosszban határos a három jugoszláv utódállammal és Romániával. Az ország mintegy összekötő kapocs, híd Délkelet-Európa és a kontinens egyéb részei között.

Az ESTIA-SPOSE projekt három fő komponens köré szerveződött:

- A területi mutatók rendszere (mely a projekt elméleti és módszertani kérdéseit, összefüggéseit öleli fel);
- Az indikátorok pilóta jellegű alkalmazása;
- Területi tervezési megfigyelési hálózat.

A lead partner szerepét a *Research University Institute of Urban Environment and Human Resources*, *Panteion University of Athens* és a *Spatial Development Research Unit Aristotle University of Thessaloniki* tölti be. A munkában 14 intézmény (német, olasz, osztrák, albán, bosnyák, bolgár, horvát, szerb és montenegrói, macedón, magyar, román, szlovén) vesz részt, s elsődleges célja az, hogy egy területi tervezési megfigyelő hálózatot hozzon létre Délkelet-Európa területére kiterjedően. A magyar közreműködő fél az MTA RKK.

A kutatás egyik meghatározó célja az egységes adatbázis létrehozása volt a tervezési terület egészére kiterjedően. A kutatási területen a NUTS I., II., III. szinteken egységes adatbázis kialakítása kezdődött meg, mely magába foglalta a terület általános statisztikai adatainak összegyűjtését (150 statisztikai adat), rendszerezését, térképi feldolgozását, a természeti örökség (10 statisztikai adat), a policentrizmusra vonatkozó (18 statisztikai adat), az elérhetőség meghatározó struktúrára vonatkozó adatok (14 statisztikai adat), a nagyvárosok (12 adat) összegyűjtését és feldolgozását. A feldolgozások döntő része az Interneten hozzáférhetővé vált (www.uehr.panteion.gr/estia).

Az ESTIA-SPOSE térség 13 országa az átlagos tengerszint feletti magasságokat tekintve Európa egyik legmagasabb térségét képezi, bár természetesen az országok között és az egyes országokon belül is jelentős különbségek vannak e tekintetben.

Az ESTIA-SPOSE területe alapvetően szárazföldi jellegű, a parti területek nagysága 28431,6 km², az ösztterület mindössze 4%-a. A tengerparttal rendelkező országok esetében az arány természetes módon nagyobb.

A kutatás első általánosított eredményei alapján már láthatóvá váltak az ESTIA-SPOSE térség belső térbeli különbségeit, s megtörténtek az első tipizálási munkálatok is. A biodiverzitás és a fenntarthatóság szempontjából megfogalmazásra kerültek a különböző zónák (*Green, Blue, Red*, azaz Zöld, Kék és Piros). A természetföldrajzi környezet meghatározó sajátosságainak és területi rendjének statisztikai meghatározása részben saját adatgyűjtésen, részben pedig az ESPON adatbázis igénybe vételével történt.

Magyarország a kutatási térség egyik legalacsonyabb tengerszint feletti magassággal rendelkező országa, valóságos medence-feneki terület. A társadalmi tevékenység jelentős részben átforgatta történetileg a természetes növénytakarót, lényegileg megváltoztatta az állatvilág összetételét.

Az ország a térség árvízvédelmi szempontból az egyik leginkább veszélyeztetett területe. Mind a települések védelme, mind pedig a mezőgazdasági termelés biztosítása szempontjából kiemelkedő jelentősége van a védekezésnek. Az árvízszint emelkedése valóságos természeti kockázatot jelent az országban.

A környezetterhelés, illetve szennyezés szempontjából Magyarország esetében a levegő, a talaj és a vízszennyezés mértéke a leginkább problémás nemzetközi összehasonlításban.

A természeti örökség védelme az egész térségben és Magyarország esetében is növekvő figyelmet kap. Az ország jelentős erőfeszítéseket tesz a RAMSAR Konvencióban foglaltak megvalósítására, valamint kiépítette a NATURA 2000 hálózat területi bázisait. Más természeti örökségvédelemmel kapcsolatos programokban is részt vesz.

Az ország 10 nemzeti parkja 484 833 hektár védett területet gondoz, a 142 egyéb védelemben részesített körzethez 61 202 hektár terület tartozik. Magyarország – az államterület nagyságát alapul véve

– a védett természeti értékek számával és nagyságával az ESTIA-SPOSE térség „középmezőnyéhez” tartozik.

A földhasznosítás tekintetében az ország elsősorban szántóföld-specifikus, mellette az erdő részaránya jelentős és lassan növekvő. A művelés alól kivett területek nagysága növekszik, a települések fejlődése, az infrastruktúra fejlesztése elsősorban a szántóterületek rovására történik, kisebb részben érinti az erdőket.

A településhálózat szempontjából a kutatás egyik alapkérdése a policentrizmus volt. (A policentrizmus az Európai Bizottság anyagaiban először 1994-ben jelent meg, amikor a lipcsei alapelveket beépítették az ESDP formálásának a folyamatába.) Az európai Pentagonhoz (London, Hamburg, München, Milánó, Párizs) képest az ESTIA-SPOSE térség topográfiaiilag periférikus jellegű, gazdasági tekintetben pedig gyengén fejlett.

Az ESTIA-SPOSE keretei között az ESPON kutatásokban (1.1.1) kialakított városi tipizálást vették alapul, de egyes területi sajátosságokat külön kiemeltek. A „mega”, a „transznacionális”, a „nemzeti jelentőségű”, a „regionális jelentőségű” városok eltérő jellegű és számú csoportot képeznek az ESTIA-SPOSE vizsgálati területén. Ebben a térségben, különösen a hegyvidékek területén a kisvárosok szerepe jelentősebb, mint Európa nagyvárosias térségeiben.

A kutatás keretei között ismét megfogalmazódott a Prága–Bécs–Pozsony–Budapest nagyvárosi térség-együttes kezelésének a kérdésköre. Felvetődött az európai Pentagon mintájára egy kelet-európai Pentagon megfogalmazásának, illetve kialakításának a lehetősége. Budapest képezné ennek a Pentagonnak az északi pontját.

Magyarország esetében Budapest „mega”, Debrecen, Győr, Miskolc, Szeged „transznacionális–nemzeti” kategóriába került besorolásra, míg Pécs és a megyeszékhelyek többsége „regionális” funkciójú város lett.

A kutatások központi részét képezi a közlekedési rendszer, illetve a transznacionális hálózatok. A II. Páneurópai Közlekedési Konferencia eredményeként 1994 márciusában Krétán 9 páneurópai közlekedési folyosót jelöltek ki az illetékes miniszterek. Az 1997 júniusában Helsinkiben megtartott konferencián a miniszterek tovább gondolták a korábban meghatározott folyosókat, s egységes rendszerbe (Trans-European Transport Network - TEN) foglalták azokat.

Magyarország és az ESTA-SPOSE térség számára is fontos, hogy mind az ÉNY-DK-i (IV), mind pedig a DNY-ÉK-i (V/B), transzeurópai folyosó alapvetően átszeli az ország területét. Az ESTIA-SPOSE szempontjából nagy a jelentősége az V/C (Budapest – Ploce) folyosóéágazásnak.

Az egész Európa, s különösen az ESTIA-SPOSE térség szempontjából kulcsfontosságú a Duna korridor (VII). A Duna Európa második legnagyobb folyója, ugyanakkor a hajózási-szállítási kapacitása mindössze 8%-ban volt kihasználva 2000-ben. A kutatások alapján az fogalmazódott meg, hogy a Duna magyarországi szakasza az egyik legbizonytalanabban hajózható, nem biztosított az egységes hajózási mélység, csak csökkentett rakománnyal lehet hajózni.

Horvátország EU csatlakozása után megnőhet a legutoljára elfogadott (X) folyosó (Belgrád-Zágráb) szerepe Dél-Magyarország, különösen a Dél-Dunántúl szempontjából.

A kutatás során az ESTIA-SPOSE térség szempontjából vizsgálták a transzeurópai folyosókat, a TINA és a TEN hálózatok térséget érintő szerepét. A TEN hálózat 1996-ban fogalmazódott meg az EU 15 területére vonatkozóan elsősorban, majd fokozatosan kibővült térbeli jellege. A rendszer a közúti, a vasúti, a vízi hálózatokat egyaránt érintette, illetve átfogta. A TINA rendszer az EU keleti bővítésével párhuzamosan fogalmazódott meg, illetve alakult. A két rendszer segítségével az ESTIA-SPOSE térség hosszabb távon infrastrukturálisan szervesen integrálódhat az európai törzsterülethez.

Az IdeQua projektben (A Balti- és az Égei-tenger közötti minőségi és identitástengely megerősítésével kapcsolatos kutatásban) Keszthely város önkormányzata vesz részt. A projekt 2 049 750 EURÓ költségvetéssel dolgozik, s a résztvevő felek területi elhelyezkedési ténylegesen „tengely-szerű”, s Keszthely mintegy félúton van a két tengeri végpont között.

Az INCLUD (Az ipari klaszterfejlesztés) projektben a Közép-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség vesz részt. A magyarországi régió számára mind az együttműködő partnerek köre, mind pedig maga a projekt témája alapvető fontosságú. A projekt költségvetése 2 745 600 EURÓ.

Az InServNet projekt munkájában Magyarországról a Kapos Komplex Kht. (Pécs) vesz részt. A projekt költségvetése 1,574 millió EURÓ. A szolgáltatási szektor innovációs folyamatainak a vizsgálata jelentős helyet kap a projektben, különös tekintettel a kis- és közepes vállalkozásokra.

A PLANET CENSE a tervezők közép-európai és délkelet-európai hálózati együttműködési projektje, melyben magyar részről a VÁTI és az MTA RKK vesz részt. A projekt költségvetése 1,21 millió EURÓ. A projektbeli együttműködést a korábbi VISION PLANET eredményei alapozták meg.

Az RDA-net CEDA projekt munkájában három magyarországi regionális fejlesztési ügynökség is részt vesz. Az ügynökségek közötti információcsere, együttműködés, fejlesztési egyeztetés fóruma jött létre a projekt keretei között. A projekt költségvetése 2 913 995 EURÓ.

A SIS! projekt a regionális közlekedés fejlesztését tűzte ki kutatási és együttműködési célként. Magyarországról a Vas Megye Közúti Kht vesz részt a működésében. Nyugat-Magyarország számára is fontos vasúti és közúti rendszerelemzések készülnek a projekt keretei között. A projekt költségvetése 2,175 millió EURÓ.

A DONAUHANSEN projekt a Duna menti városok gazdasági kooperációjának a fejlesztését elemzi. Magyarországról Budapest önkormányzat vesz részt a munkában. A projekt költségvetése 1,9 millió EURÓ. Nem csak Budapest, hanem az egész ország számára fontos kérdés, hogy az EU bővítése után milyen folyamatok bontakoznak ki a Duna teljes hosszában, mennyire lesznek képesek a folyó mellett fekvő városok és területek bekapcsolódni az új folyamatokba.

LHASA projekt keretei között a nagy lakótelepek stabilizálásának kérdéseit vizsgálják. Magyarországról Budapest XV. kerületének az önkormányzata vesz részt a munkában. A projekt költségvetése 1 698 670 EURÓ. A kérdéskör különösen a volt szocialista országok nagyvárosai számára izgalmas.

A PROSIDE projekt a városok belső területeinek fenntartható fejlődésével és fejlesztésével kapcsolatos kutatások összefogására vállalkozik. A projekt költségvetése 2,139 EURÓ. Magyarországról a Budapesti Várostervezési Kft. vesz részt a munkában. A projekt különösen ismét a volt szocialista országok városai szempontjából jelentős és érdemel figyelmet.

A TECNOMAN projekt keretei között a TEN és TINA hálózatok által generált folyamatokat elemzik, különös tekintettel a városi gazdasági szerepekre és hatásokra. A projekt költségvetése 3 703 570 EURÓ. Magyarországról a Dél-alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség vesz részt a projekt munkájában.

A VITAL CITIES projekt keretében a policentrikus városrendszer konszolidációját elősegítő kereskedelmi folyamatokat elemzik. Magyarországról Pécs városa és budapesti Kereskedelem-kutató és Fejlesztő Intézet is részt vesz a munkában. A projekt költségvetése 2 204 497 EURÓ.

A 2.1. keretei között elfogadott I-LOG (a kis- és középvállalkozások fejlesztését az ipari logisztikával és intermodális közlekedés fejlesztésével támogató) projekt keretei között négy magyar közreműködőt is találunk. A projekt költségvetése 4 300 386 EURÓ.

A TWIST projekt keretei között a közlekedés fejlesztését a szociális célokkal összefüggésben vizsgálják. Magyarországról az MTA RKK vesz részt a projektben. A projekt költségvetése 1 909 376 EURÓ.

Az EMBRANCE projekt keretei között a rurális térségekben működő kis- és közepes vállalkozások elérhetőségének javításával foglalkoznak a tudásalapú és információs társadalom keretei között. Magyarországról két budapesti kutatóintézet és a Borsod Megyei Kereskedelmi és Iparkamara vesz részt a munkában. A projekt költségvetése 1,75 millió EURÓ.

A 12E-INFOTECH TO EXTEND projekt keretei között az információs technológiák és a regionális fejlesztés kapcsolatrendszerét kutatják. Magyarországról a Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség és egy miskolci kutatási-fejlesztési alapítvány vesz részt a munkában. A projekt költségvetése 1 768 800 EURÓ.

A TRANS-IT projekt a wellness turizmus támogatásának információs technológiai támogatásával foglalkozik. Magyarországról három debreceni intézmény vesz részt a munkában, mindhárom érdekelt a wellness turizmus regionális fejlesztésében. A projekt költségvetése 1 371 832 EURÓ.

A 3. prioritás keretei között is pályáztak magyar közreműködők, s részt vesznek nyertes projektek megvalósításában.

A „Fenntartható turizmus fejlesztése” című projektben a Szegedi Egyetem Hódmezővásárhelyi Mezőgazdasági Kara vesz részt. A projekt költségvetése 3,545 millió EURÓ.

A HERMES projekt keretében az örökség és az új médiák szerepét vizsgálják a fenntartható regionális fejlesztésben. Magyarországról a Magyar Rádió a közreműködő partner. A projekt költségvetése 1 947 450 EURÓ.

Az ITER projekt a történelmi fürdők kulturális örökségének a megőrzésével foglalkozik. Magyarországról a Magyar Tudományos és Technológiai Alapítvány vesz részt a projekt munkájában. A projekt költségvetése 1 219 675 EURÓ.

A ROME projekt az antik görög, római utak és a Borostyánkő út európai összefüggéseivel és örökség-védelmével foglalkozik. Magyarországról Szombathely önkormányzata vesz részt a munkában. A projekt költségvetése 2,079 millió EURÓ.

A SISTEMaPARC projekt a természetileg védett területek, nemzeti parkok területi információs rendszerének a fejlesztését vállalta fel. Magyarországról a Fertő-Hanság Nemzeti Park és a Soproni Egyetem vesz részt a munkában. A projekt költségvetése 1 207 703 EURÓ.

A négyes prioritás keretei között elfogadott projekteken is számos magyar részvétellel találkozunk.

A CER projekt a megújuló energiákat kutatja a közép-európai térségben. Magyarországról három intézmény is részt vesz a munkában. A projekt költségvetése 2 423 622 EURÓ.

A DRBP projekt a Dráva völgye környezeti infrastrukturális helyzetének felmérését és fejlesztését tűzte ki célul. Magyarországról három intézmény (Dél-dunántúli Fejlesztési Ügynökség, Baranya megyei Önkormányzat, Környezetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség) vesz részt. A projekt költségvetése 2 283 834 EURÓ.

A TAQI projektben, mely a transznacionális levegőtisztaság javítását és a regionális tervezés fejlesztést tűzte ki célul Magyarországról a Környezettudományi Intézet vesz részt. A projekt költségvetése 1 525 375 EURÓ.

Az ELLA keretei között, mely az Elba folyó vízgyűjtőjének és transznacionális tervezésének a kérdéseit elemzi; Magyarországról közreműködő a Közép-Tisza-völgyi Vízügyi Igazgatóság. A projekt költségvetése 2,56 millió EURÓ.

A SUMAD keretei között a feltöltött síkságok fenntartható fejlődésének és vízgyűjtő területeinek az elemzése folyik. Magyarországról a Közép-Tisza-völgyi Vízügyi Igazgatóság vesz részt a munkában. A projekt költségvetése 2,769 millió EURÓ.

4. Magyar részvétellel zajló ESPON projektek

Az ESPON (**E**uropean **S**patial **P**lanning **O**bservation **N**etwork), Európai Területfejlesztési Megfigyelő Hálózat létrehozásának célja az Európai Unió területi trendjeinek, a területi fejlődés lehetőségeinek és nehézségeinek nyomon követésére, a területi különbségek feltérképezésére, területi jelzőszámok és tipológiák kialakítására, a kiegyensúlyozott és többközpontú európai területi fejlődés elősegítése és megfelelő adatbázisok, területi hatásértékelési módszerek és szisztematikus területi elemzések módszertanok kialakítása volt.

Összesen eddig hét olyan ESPON projekt ért véget vagy kezdődött el, amelyben magyar intézmények is részt vettek (projektenként egy). Lead partner magyar partner még nem volt ESPON projektben. A projektekben részt vevő magyar intézmények a következők:

VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság, 1016 Budapest, Gellérthegy u. 30-32.), összesen 2 projektben:

- 1.1.1. (A policentrikus fejlődés lehetőségei Európában. A projekt eredeti címe: A városias terek és csomópontok szerepe, specifikus elhelyezkedése és potenciáljai a policentrikus fejlődésben)
- 1.1.4. (A demográfiai folyamatok és a migráció területi hatásai)

Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, 1112 Budapest, Budaörsi út 45, 1 projektben:

- 1.2.3 (Információs társadalom)

Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja (7621 Pécs, Papnövelde u. 22.), összesen 3 projektben, az alábbi megoszlásban:

Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet 1 projekt:

- 1.4.1. (Kis- és középvárosok)

Dunántúli Tudományos Intézet 2 projekt:

- 2.2.2. Az előcsatlakozási alapok hatásainak elemzése (Pre-Accession Aid Impact Analysis)
- 3.2. (A területi fejlődés forgatókönyvei és irányai, illetve azok viszonya az európai területfejlesztési koncepcióhoz és az EU kohéziós politikájához)

Városkutatás Kft, 1093 Budapest, Lónyay utca. 34., 1 projektben:

- 1.4.2. (Társadalmi dimenzió)

A hét projektből négy az ESPON kutatások első vonulatába tartozik (tematikus projektek, thematic projects), és mindössze egy-egy a 2. és a 3. harmadik vonulat, azaz a szakpolitikák hatásait vizsgáló projektek (policy impact projects) és a több szakpolitika kölcsönhatásait elemző projekt (coordinating cross-thematic projects) területe. Két esetben ugyanaz volt a projekt témavezetője (Österreichisches Institut für Raumplanung, 1.4.1. és 1.4.2. project esetében), és a különböző projektekben részt vevő partnerek körében is voltak átfedések, így a magyar partnerek összesen mintegy negyven külföldi intézettel kerültek munkakapcsolatba a projektek során.

Az egyes projektekben való részvétel tükrözi a magyar területfejlesztési politika előtt álló legnagyobb kihívásokat (az ország monocentrikus szerkezetének oldása, a demográfiai problémák, elsősorban a lakosság elöregedése és a népességfogyás problémájának kezelése, az ország területfejlesztési intézményrendszerének a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap fogadására való alkalmasabbá tétele, az információs társadalom kiépítése stb.).

A hét, magyar részvétellel zajló projekt megfogalmazott célkitűzéseit, az alkalmazott módszereket és a projektek eredményeit, illetve a magyar területfejlesztési politika számára hasznosítható megállapításait az alábbiakban ismertetjük.

1.1.1. A policentrikus fejlődés lehetőségei Európában

A projekt eredeti címe: A városias terek és csomópontok szerepe, specifikus elhelyezkedése és potenciáljai a policentrikus fejlődésben. A projekt témavezetője (lead partner) a Nordregio (Stockholm, Svédország) volt. Összesen 13 országból működött közre egy-egy intézmény, Magyarországról a VÁTI Kht.

Az 1990-es évektől Európában egy területi koncentrációs folyamat érvényesül. A kis és közepes városokban visszaszorul a hagyományos ipar, a szolgáltatások és a high-tech termelés a nagyvárosokba települnek. A méretgazdaságosság kihasználása is ez irányba hat.

- Makro szinten (Európa) problémát jelent, hogy a Pentagon, amely az EU 27 területének csak 14%-át és a népességének 32%-át adja, termeli a GDP 43%-át. Ezzel szemben az USA-ban több globális integrációs zóna (GIZ) van.
- Mezo (nemzeti) szinten fontos a városok közötti munkamegosztás.
- Mikro (városi régió) szinten a városi funkciók és a régió belüli kooperációk kapnak hangsúlyt.

A térszerkezet legkisebb egységei a funkcionális városi területek (FUAs, Functional Urban Areas). Ezek magukba foglalják a városi központokat és a környező (rurális és/vagy urbánus) területeket. Ezek nagyjából megfelelnek a helyi munkaerő vonzáskörzeteknek. A központ népessége legalább 15 000 fő és a teljes népesség 50 000 fő fölött van. 10 milliónál kevesebb lakosú országoknál a teljes népesség az összlakosság 0,5 %-át kell hogy elérje és nemzeti vagy regionális funkciókkal kell hogy rendelkezzen.

A nemzeti városhálózatokat nagyság, elhelyezkedés és kapcsolattartásuk alapján vizsgálták. Magyarország a leginkább monocentrikus térszerkezetű országok közé tartozik Európában.

A népesség, a közlekedés, a turizmus, az ipar, a tudás, a döntéshozatal (a magán- és a közszférában) mutatói alapján három csoportba sorolták a funkcionális városi körzeteket:

- Nagyvárosi növekedési körzetek (MEGA-s, Metropolitan Growth Areas);
- Nemzetközi/nemzeti jelentőségű körzetek;
- Regionális/helyi jelentőségű körzetek.

MEGA-ból jelenleg 76 van Európában. Meghatározó a tömegük (népesség, gazdaság mennyiségi mutatói), a versenyképességük (GDP/fő, legnagyobb európai vállalatok központjai), kapcsolataik

(multimodális elérhetőség, a repülőtereiken megfordult utasok száma), tudásalap (egyetemet végzettek aránya, a K+F-ben foglalkoztatottak száma). Kiemelték Londont és Párizst, mint globális központokat és a többi MEGA teret 4 osztályba sorolták.

A morfológiai közelség (szomszédság) alapján potenciális városi stratégiai horizontokat (PUSH, Potential Urban Strategic Horizons) határoztak meg. A funkcionális integrálás potenciális feltétele, hogy a központokból a teljes terület (FUA) 45 percen belül autóval elérhető legyen. A következő lépésben potenciális policentrikus integrációs területeket (PIA, Potential Polycentric Integration Areas) határoztak meg. Ahol a PUSH területek átfedésben vannak, ott funkcionálisan integrálhatóak, a városok kooperálhatnak. Ezek alkotják a PIA térségeket.

A következőkben a transznacionális hálózatokat és kooperációkat vizsgálták meg. Monocentrikusnak minősítették, ha csak néhány partner dominált; ha sok partner között oszlottak meg a kapcsolatok, akkor azt policentrikusnak tekintették. A vizsgált mutatók: légi-utasok száma, nemzetközi diákcseré, Interreg program. Külön vizsgálták a területpolitikai kooperációt és partnerséget: helyi kormányzatok között, régiók nemzeti és nemzetközi kooperációját.

Megvizsgálták a nemzeti területi terveket és regionális politikákat, hogy mennyiben alkalmazták az ESDP-ben megfogalmazott policentrikusság alapelvét. Két célcsoport volt általános: városi versenyképesség és a városi területek közötti különbségek mérséklése. A használatos eszközök az alábbiak szerint csoportosíthatóak: területi eszközök (területi támogatás), nem területi eszközök (közigazgatási reform) és stratégiai tervezési eszközök.

A városok közötti együttműködések/hálózatokat négy konkrét példán keresztül mutatja be: a projekt: egyetemek közötti együttműködések (Erasmus programon keresztül történő diákcseré); nemzetközi kooperációk (közösségi kezdeményezések, CADSES); légi közlekedés; határon átnyúló együttműködések (Interreg).

Magyarországon 77 FUA van. A FUA koncepciónak a magyar statisztikai kistérségek egy része megfelel, de sok esetben a városi központok nem érik el a központok legkisebb megkívánt nagyságrendjét. A FUA-k területét tekintve is elaprózott a struktúra európai összehasonlításban.

A policentrikusság koncepciójának megfelelő FUA szemléletben könnyen megválaszolható a magyar kvázi-dilemma: a régióknak van-e (tetszőleges) központjuk, vagy a városoknak van-e

vonzáskörzetük/régiójuk. A ESPON szellemében az mondható, hogy a regionális központok fejlesztése erősíti a régiót és azok nélkül a régió esélytelen az európai versenyben.

A Tizekből Budapestet, Varsót, Prágát és Pozsonyt is csak a 3. MEGA kategóriába sorolták. Sajnos Magyarországról nem került a 4. kategóriába egy FUA sem, de Lengyelországban 7-8 is van, Romániában, pedig Bukaresten kívül Temesvárt is ide sorolták. Sajnálatosan Pécs kimaradt a „nemzetközi/nemzeti” jelentőségű nagyvárosok közül is (Győr, Miskolc, Debrecen, Szeged bekerült)¹.

Területpolitikai ajánlások

- Mikro (városi) szinten: A pólusok gazdasági munkamegosztásban elfoglalt szerepére építve fejlesszék ki a városok közötti kapcsolatokat. A helyi és regionális kormányzás új szervezeti formái és metodikai jelentős forrásai a továbblépésnek. A fejlesztési stratégiákban is fontos szerepet kell kapniuk a városok közötti kooperációknak. A Strukturális Alapok felhasználásának is erősíteni kell a többpólusú fejlesztést.
- Mezo (nemzeti és határon átnyúló) szinten: A SA és a KA felhasználásával segíteni kell a többpólusú, kiegyensúlyozott városhálózat kialakítását.
- Makro szint: új globális integrációs zónák kifejlesztése szükséges.

Tehát helyes a jelenlegi kormányzati törekvés, hogy az öt magyar „nagyvárost” versenyképességi pólussá kell fejleszteni, csak egyelőre az eszközök elégtelenek ehhez.

1.1.4. A demográfiai folyamatok és a migráció területi hatásai

A projekt témavezetője a Swedish Institute for Growth Policy Studies (ITPS), Stockholm volt. A résztvevő partnerek száma 6, közülük a magyar partner a VÁTI volt.

A projekt elsődleges célja Európa különböző régióinak demográfiai helyzetleírása, a főbb trendek felvázolása, és a migrációs folyamatok bemutatása, végső soron intézkedési javaslatok megfogalmazása.

¹ A Planet Cense projektben sikerült elérni Pécs utólagos „felvételét” e kategóriába.

A projekt keretében 29 országot vizsgáltak: az EU 25 tagállamát (Ciprus és Málta kivételével), valamint Bulgáriát és Romániát, mint jelölt országokat, illetve Norvégiát és Svájcot (ez így csak 27!). A tanulmány során az 1990-es évek közepétől a végéig 1326 NUTS-3 szintű területi egységet vizsgáltak, melyből 531-et érintett a népességcsökkenés problémája. A kutatás hangsúlyosan kezelte az elnéptelenedő térségeket, valamint a növekvő népességű régiók vizsgálatát. Az elemzések nem hagyták figyelmen kívül a külső gazdasági, politikai és földrajzi tényezőket sem.

A kutatáshoz a termékenységi rátákat, a születési és halálozási arányszámokat, valamint a vándorlási különbözet mutatóit vizsgálták. Nagy hangsúlyt kaptak az öregedési mutatók (gyermek és idős aránya, a fiatalok-idős aránya, és a korosodó munkaerő aránya) és a korszpecifikus vizsgálati módszerek.

A munka során a migráció és az elnéptelenedés tekintetében a NUTS 2 szint túl nagy bizonyult, sőt még a NUTS 3 szint sem volt minden tekintetben megfelelő. Gondot okozott, hogy a NUTS 3 szintek nem kompatibilisek egymással, így a következtetések félrevezetőek lehetnek. Szintén problémát okozott, hogy csak NUTS 2 szinten van adat nemzetközi migrációról, ami viszont nem tájékoztat a bevándorlók származási helyéről és úticéljáról, így képtelenség megkülönböztetni egy EU29-en belüli bevándorlót egy azon kívülitől. További probléma az is, hogy a REGIO-adatbázis és az új tagállamok nemzeti statisztikai hivatalai nem adnak információt a 80 év felettek arányáról, márpedig a jóléti államoknak új kihívást jelent a korosztály arányának jelentős növekedése. Ezen felül az előregedés jelenségét is nehéz elemezni, mert a várható élettartam indikátora csak nemzeti szinten van meg. Nehezen kezelhető az is, hogy míg NUTS 2 szinten nagy migrációs áramlás rögzíthető, ez kevés az elemzéshez, mert NUTS 3 szinten nincsenek migrációs adatok; mint ahogy az is, hogy amíg NUTS 3 szinten nincs jele az elnéptelenedésnek, addig a NUTS 5 szintű elemzések ennek ellenkezőjét mutatják.

A kutatás záró tanulmánya mindenképp előtérbe hozta az átfogó demográfiai helyzetképet tár az olvasó elé, melyben a regionális különbségek bemutatására is hangsúlyt fektet. A tanulmány során vizsgált 1326 NUTS3 régióból 531 régiót érintett a népességfogyás problémája, a hanyatló régiók és lakosság szám tekintetében Magyarország Lettország és Bulgária után a harmadik helyen található. Egyértelmű megállapítása a tanulmánynak, hogy regionális és helyi szinten egyaránt a népesség változásának elsődleges mozgatórugója a migráció.

A kutatás a termékenységi arányok vizsgálatára is hangsúlyt fektetett, hiszen ez mutatja meg, egy régió vagy nemzet jövőbeli fejlődésének alapját. Az alacsony termékenységi arány az idős arányának növekedésével jár együtt, hacsak nem kompenzálódik bevándorlással, amely ugyancsak hat a kor és nem összetételére. Ennek kapcsán megállapíthatják, hogy az 1960-as évek óta szerte Európában csökkent a termékenységi arány. Különösen alacsony ez többek között Magyarországon is.

A kutatás zárójelentése természetesen választ keres az elnéptelenedés okaira is. Főbb megállapítása, hogy e folyamat háttérében az 1960-as évek közepétől a 70-es évek közepéig tartó termékenység-csökkenés áll. A kutatók kihangsúlyozták, hogy Európa a világ migrációjának célközpontja, s erős migrációs kényszernek van kitéve az előregedés és a munkaerőhiány előtérbe kerülése miatt is. A projekt keretében 2050-ig népesség előrejelzést készítettek, melyen belül a korösszetételt is vizsgálták. Mindezek után arra a következtetésre jutottak, hogy Európában, egy-két régiót leszámítva, az előregedés problémája visszafordíthatatlan.

A kutatási program javaslatokat és intézkedéseket is megfogalmaz. Az ESDP/ESPON három fontos célkitűzése: a fenntartható fejlődés, versenyképesség és a területi és társadalmi kohézió. A többközpontúság szükséges e célok eléréséhez, s ez önmagában is cél. A demográfiai folyamatok befolyásolásakor is ennek szem előtt tartása a feladat. Ennek kapcsán ajánlatos egy közös család- és szociálpolitika és egy aktívabb munkaerőpiac politika. Ennek érdekében mind az EU regionális fejlesztési politikájának, mind pedig a nemzeti politikáknak előtérbe kell helyezniük a gazdaság- és szociálpolitikát. A környezeti hatások miatt fontos korlátokat szabni a városok terjeszkedésének, makroszinten pedig a nyugat-keleti irányú migrációt kell korlátozni, hiszen a jól képzett munkaerő kivándorlása negatív következményekkel jár a regionális fejlődésre. A versenyképesség garantálása érdekében – globális szinten – egyenletesen kell eloszlania a jól képzett, képesített munkaerőnek az EU29 országán belül. Olyan intézkedéseket kell tenni, amelyek elősegítik a szimmetrikus migrációt, s ebből kifolyólag a területi kohéziót és a policentrikusságot is. A fenntartható fejlődéshez a primer szektorok infrastrukturális és szolgáltatásokkal kapcsolatos politikáinak összehangolása elengedhetetlen.

A népességmozgás normális szinten tartásához megfelelően nagy és elérhető városi települések funkcionális rendszerét kell létrehozni a ritkán lakott régiókban, amelyek vonzzák a bevándorlókat és így fenntarthatók a stratégiai populációs csoportok. A helyettesítő migrációt tekintve szem előtt kell tartani a politikának a bevándorlók kompetenciáik és képesítéseik alapján történő válogatását.

A bevándorlási politikának elő kell segítenie a perifériákra történő költözést, ezt természetesen egyenletesen megoldva az EU29 államában. A tartós munkanélkülieknek vonzó munkalehetőségeket kell biztosítani periférikus övezetekben, ezáltal megerősödne a munkaerő és csökkennének a szociális juttatások iránti igények. Ez kihat a versenyképességre és a regionális specializálódásra is. „Zöld kártyát” lehetne adni bizonyos földrajzi helyeken a bevándorlóknak. Végezetül megállapítja a tanulmány, hogy a fenntartható fejlődés politikai céljai nem válhatnak valóra, amennyiben az EU29 államán belül bárhol otthonra lelhetnek a betelepülők. Következésképp a perifériát kell vonzóvá tenni a fenntartható fejlődés érdekében.

1.2.3: Az információs társadalom területi vonatkozásainak meghatározása

A témavezető a lengyelországi Varsói Egyetemen működő Centre for European Regional and Local Studies (EUROREG) volt, magyar részről az MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 1112 Budapest, Budaörsi út 45. vett részt a projektben. Összesen 7 partner vesz részt a munkában.

Egy 70 oldalas évközi jelentés készült eddig a 2005 második felében indult projektből. Eddig csak a definíciós kérdések, a kulcsfontosságú fogalmak meghatározása, tisztázása történt meg (tudásalapú gazdaság, tudásalapú társadalom), a melléklet egy teaurusz-szerű anyag, mintegy 100 fogalom irodalmi hivatkozásai, lexikonokból kivett meghatározások.

A tanulmány másik része az információs társadalom jellemzőinek mérésre alkalmas indikátorok meghatározásával foglalkozik.

1.4.1: A kis- és középvárosok szerepe (The role of small & medium towns)

A témavezető az osztrák **Österreichisches Institut für Raumplanung** (ÖIR, volt, Franz-Josefs-Kai 27, 1010 Bécs) volt, a magyar résztvevő pedig a Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézete (Győr). A témavezetőn kívül összesen 5 partner vett részt a munkában.

Az ESDP számos, a kis- és középvárosokkal foglalkozó szakpolitikai elemet tartalmaz, mint például a rurális kis- és középvárosainak megerősítése, hálózataik támogatása; a kis- és középvárosok szolgáltatásainak és tömegközeledésének támogatása; a kis- és középvárosok országos, illetve transznacionális szintű együttműködéseinek támogatása közös projekteken, illetve kölcsönös tapasztalatcserén keresztül. Ezen kívül is gyakorlatilag az összes ESPON projekt tartalmaz kis- és középvárosokra vonatkozó részeket. Az információs társadalom fejlődése pedig új lehetőségeket jelent a kis- és középvárosok számára, és e téren még nagyon sok a kihasználatlan lehetőség.

A kis- és középvárosokkal kapcsolatos ismeretek azonban sok esetben nem elégségesek ahhoz, hogy e településcsoportra alkalmas – EU-s vagy nemzeti szintű – politikát dolgozzanak ki. Fontos a kis- és középvárosok helyi szinten játszott különböző szerepének tisztázása: számos ilyen város európai vagy akár nemzeti szinten jelentéktelen, míg regionális vagy helyi szinten fontos szerepet tölthet be.

Fontos ezért

- tisztázni a kis- és középvárosok jellegét és szerepét a nagyvárosokhoz fűződő viszony tekintetében, az egyes gazdasági szektorokban játszott szerepüket tekintve, saját földrajzi „hátrányait” (például elszigeteltségüket) vizsgálva;
- megvizsgálni a kis- és középvárosok jellegét az ESPON projektekből kidolgozott tipológiák szerint (területi elhelyezkedés, méret, a lakosság korszerkezete, a helyi munkaerő jellemzői és képzettségi színvonala stb.);
- hipotéziseket kidolgozni a különböző tipológiák alapján és ezeket a gyakorlatban vizsgálni.

A kutatás legfontosabb feladatai:

- a kis- és középvárosok meghatározása;
- kis- és középvárosok területi fejlődésben játszott szerepének vizsgálata (az ESPON háromszintű megközelítésében, azaz regionális, országos/transznacionális és összeurópai szinten);
- a területek kis- és középvárosokkal kifejezett tipológiájának kialakítása;
- a kis- és középvárosok különleges adottságainak és kihívásainak elemzése;
- további kutatási témákra javaslattétel;
- szakpolitikai javaslatok kidolgozása.

A kutatás 2005-ben indult el, a záró jelentés megírásának határideje 2006 májusa.

1.4.2: (Az EU területi fejlődésének társadalmi vonatkozásai (Social Aspects of EU territorial development)

A témavezető e projekt esetében az osztrák **Österreichisches Institut für Raumplanung** (ÖIR, volt, Franz-Josefs-Kai 27, 1010 Bécs) volt, a magyar résztvevő a Városkutató Kft., 1093 Budapest, Lónyay utca. 34. A témavezető mellett további 3 partner vett részt a munkában. Évközi jelentés még nem készült a nemrégiben beindult projekt során.

A projekt célkitűzése a területi fejlődés társadalmi aspektusai legfontosabb elemeinek feltárása, és az ESPON-nak a következő programozási időszakban a témában folytatandó kutatásainak előkészítése. A főbb általános célkitűzések az alábbiak:

Az ESDP-ben megfogalmazott célkitűzések (kiegyenlített, fenntartható fejlődés és területi kohézió) teljesítéséhez való hozzájárulás;

Tudományos kutatási alap megalkotása, például meglévő kutatási anyagok és szakpolitikák áttekintése, mutatószámok kialakítására tett javaslatok, a jövőbeni alkalmazott kutatásokat segítő adatbázis létrehozása;

A legfontosabb cél pedig a témában a jövőben folytatandó alkalmazott kutatásokra javaslatétel.

2.2.2: Az előcsatlakozási alapok hatásainak elemzése (Pre-Accession Aid Impact Analysis)

A projekt témavezetője az IRS (Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung, Flakenstr. 28–31, 15537 Erkner, Németország) volt. A projektben további öt ország vett részt, a magyar fél a Regionális Kutatások Központja, azon belül a Dunántúli Tudományos Intézet (Pécs) volt.

A projekt célja az előcsatlakozási alapok hatásának vizsgálata az új tagállamokban és a tagjelölt országokban az ESDP-ben megfogalmazott térbeli célkitűzések elérése tekintetében. Elsősorban az előcsatlakozási alapok alábbi hatásaira terjedt ki a vizsgálat: a térbeli kohézió/konvergencia, kiegyenlített területi verseny és térbeli integráció, illetve kisebb mértékben a policentrikus fejlődés kérdéskörére. Az

elemzések az előcsatlakozási alapok programozási időszakainak legutolsó lehetséges éveire, az 1998 és 2000 közötti évekre alapulnak, illetve részben a 2001 és 2002 évre is.

Az Európai Unió politikáinak egyik fő célja a tagállamok és a csatlakozás előtt álló országok integrációja. Számos közös politikának van térbeli hatása is. Arról megoszlanak a vélemények, hogy az integráció a területi kiegyenlítődést vagy éppen ellenkezőleg, a régiók közti divergenciát segíti elő. Valószínűnek látszik mindenesetre, hogy az EU bővítés folyamán növekednek a területi különbségek, nemcsak össz-uniós szinten, hanem az új tagországok között, illetve azokon belül is. Emiatt a területi kohézió fokozására irányuló EU politikák kihívásai még komolyabbak az EU 25-ök vagy EU 27-ek esetében, mint voltak az EU 15-öknél.

A kutatás egyik alapfeltevése az volt, hogy az EU támogatásban részesülő régiók olyan hátránnyal (hátrányokkal) küzdenek, amelyekre a piaci mechanizmusok belátható időn belül nem adnak megoldást. A regionális potenciál kiaknázást gátló tényezők a politikai beavatkozások fő területei. A beavatkozásokat így értelemszerűen a regionális adottságok feltérképezésével kell kezdeni. A kutatás potenciál-orientált klaszter-elemzéssel különített el régiótípusokat, amelyek más-más adottságokkal és potenciállal rendelkeznek.

Az előcsatlakozási alapok az új tagállamok és a tagjelölt országok számára a Strukturális Alapok fogadására való felkészülést segítik elő. Hosszabb távon a Strukturális Alapok jelentősebb hatással járnak, mint az előcsatlakozási alapok, ezért az előcsatlakozási alapok támogatásának egyik legfontosabb eleme a Strukturális Alapok fogadására való intézményi kapacitások kiépítése.

Az előcsatlakozási alapok megkérdőjelezhető hatásainak ellenére komoly reményeket fűznek a Strukturális Alapok bevezetéséhez a kibővült Európában a területi integráció terén. Az új tagállamok számára a Strukturális Alapok a támogatások mértékének nagyságrendi növekedését jelentik, amellyel számos, területfejlesztési célzatú tevékenység finanszírozható. A Strukturális Alapok hatása azonban nem csupán a rendelkezésre álló források nagyságától függ, hanem a megfelelő gazdasági környezettől, a stratégiai prioritások megfelelő kiválasztásától, a pénzek lehívásának képességétől, amelyhez megfelelő közigazgatási és intézményi kapacitásra és minőségi projektekre van szükség, illetve hatékony projekt-kiválasztási és végrehajtási rendszerekre.

Az előcsatlakozási alapok egyik legfontosabb célkitűzése a közösségi vívmányok átvételének segítése volt az új tagállamokban és a tagjelölt országokban. Az *acquis* számos elemének van területi hatása, így a közösségi joganyag átvétele komoly területi, területfejlesztési hatással járhat. A régi és az új tagállamok közti fejlettségbeli különbségek mértéke azonban akkora, hogy a kiegyenlítődésként csak hosszabb távon következhet be. Az EU politikái emellett nem önmagukban, hanem az adott társadalmi-gazdasági környezetben ágyazottan működnek. A közösségi vívmányok területi hatásai gyakran véletlenszerűen jelentkeznek, és az új tagállamok fejlettségbeli különbségei és eltérő fejlesztési megközelítése miatt sem valószínűsíthető a kiegyensúlyozott területi fejlődés és kohézió az Unió szintjén a közeljövőben.

Az érintett országokban e politikák számos területet fognak át és megvalósításuknak számos indoka van. Az összes új tagállamban és a tagjelölt országokban is van regionális politika valamilyen formában, még a kis területű Máltán és Cipruson is, a kelet-közép-európai államok pedig komoly eredményeket értek el a modern nemzeti regionális politikák kialakítása terén, nem utolsósorban az EU-csatlakozás követelményei miatt. A területfejlesztési célok, az alkalmazott politikai eszközök és a regionális politika célterületei természetesen országonként változóak.

A projekt az alábbi politikai javaslatokat fogalmazta meg:

Általános javaslatok az Előcsatlakozási Alapokkal és a Strukturális Alapokkal kapcsolatban

- Jelenleg csekély az EU strukturális politikái és területi célkitűzései közötti közvetlen kapcsolat, a Strukturális Alapok szabályozásának ezért meg kéne fogalmaznia a programokkal szembeni elvárásait a területfejlesztési célok megvalósítása terén. A területi kohézió célkitűzése például a Strukturális Alapok programjainak alapvető elemévé kellene, hogy váljon. A jelenleg meglehetősen elnagyoltan megfogalmazott célokat pontosítani kell az eltérő vagy egymásnak akár ellentmondó értelmezések elkerülése végett.
- A Strukturális Alapok és az előcsatlakozási alapok egyik erőssége a hálózatépítés, a partnerek összehozása, ezt a jövőben is meg kell őrizni, odafigyelve ugyanakkor arra, hogy ez ne járjon az erőforrások elaprózódásával.
- Az előcsatlakozási alapok támogatásainak hasznosulását a fejlődés ellenére gátolták intézményi hiányosságok, ezért az intézményépítés a Strukturális Alapok egyik célkitűzése kell,

hogy legyen az új tagországokban nemcsak országos, hanem regionális szinten is, ami javítja az országok és régiók forráselvonó képességét is.

- Jelenlegi formájukban a Strukturális Alapok és az előcsatlakozási alapok szabályozása nehézkes és túlbonyolított. A szabályozások egyszerűsítése és egységesítése erőforrásokat szabadíthatna fel, amely elsősorban a gyengébb régiók számára lenne fontos.
- A Strukturális Alapok és a többi EU program között számos kapcsolat, helyenként átfedés vagy akár konfliktus van, ami a szakpolitikák közti koordináció fontosságára hívja fel a figyelmet.
- Az egyoldalú és a regionális sajátosságok figyelembe vétele nélkül kidolgozott programok alig járnak területi hatással, ezért minden régióban a beavatkozások koordinált stratégiáját kell kialakítani, amelyek egyszerre veszik figyelembe a régiók erősségeit és gyengeségeit is. Ehhez a lehető legalacsonyabb területi szint mélyreható elemzésére van szükség.

Régió-specifikus szakpolitikai döntések

A zárójelentés a különböző elemzések eredményeként kidolgozott egy tipológiát a különböző szakpolitikai csomagokra. E regionális típusok (térképen is megjelenített) lehatárolása szándékosan nem a közigazgatási határok mentén történt. Helyenként átfedések is vannak a lehatárolt területek között, amely nagyobb rugalmasságra ad lehetőséget elsősorban azokban a régiókban, amelyek egynél több beavatkozási terület találkozásánál fekszenek.

Összesen hat szakpolitikai beavatkozási csomagot dolgozott ki a projekt, ezek mindegyike három-négy elemet tartalmaz. A csomagok és elemeik a következők:

- A MEGA-k beavatkozási csomagja
 - infrastrukturális kapcsolatok különböző szinteken (földrajzi helyzet)
 - innováció
 - ágazati és üzleti szerkezet (lokalizáció és globalizáció)
- A nyugati határok mentén elhelyezkedő térségek beavatkozási csomagja
 - humán erőforrások (munkaerő-piac)
 - innováció
 - határon átnyúló integráció

- Az elavult iparágak túlsúlyával jellemezhető régiók beavatkozási csomagja
 - üzleti szerkezetváltás (urbanizáció és globalizáció)
 - humán erőforrások (munkaerő-piac)
 - az infrastruktúra modernizációja (földrajzi helyzet)
 - környezetvédelem
- Más központi helyzetben lévő régiók beavatkozási csomagja
 - ágazati szerkezetváltás (urbanizáció és globalizáció)
 - humán erőforrások (munkaerő-piac)
 - infrastrukturális kapcsolatok helyi szinten (földrajzi helyzet)
- Málta és Ciprus beavatkozási csomagja
 - humán erőforrások (munkaerő-piac)
 - a gazdaság diverzifikációja (urbanizáció és globalizáció)
 - környezetvédelem
 - transznacionális integráció
- A keleti perifériák és a rurális térségek beavatkozási csomagja
 - a gazdaság helyi KKV-k re épülő diverzifikációja (urbanizáció és globalizáció)
 - intézményépítés
 - humán erőforrások (munkaerő-piac)

3.2: A területi fejlődés forgatókönyvei és irányai, illetve azok viszonya az európai területfejlesztési koncepcióhoz és az EU kohéziós politikájához (Spatial scenarios and orientations in relation to the ESDP and EU cohesion policy)

A projekt vezetője a Brüsszeli Szabadegyetem (Free University of Brussels) IGEAT nevű kutatócsoportja (Institute de Gestion de Environment et Amenagement de Territoire Université Libre de Bruxelles, Környezetgazdálkodási és Területrendezési Intézet). A magyar részvételt a Regionális Kutatások Központja Dunántúli Tudományos Intézete biztosította. Összesen 8 partner és további 6 szakértő működött közre a projektben.

A projekt javaslatokat tesz a kidolgozott forgatókönyveknek és javaslatoknak az európai és nemzeti területfejlesztési politikákban történő felhasználására vonatkozóan; illetve részletezi az eddig kidolgozott

forгатókönyveket. Eddig forгатókönyvek a társadalmi és gazdasági fejlődés egy-egy részterületéről készültek el, a szintetikus forгатókönyvek kialakítása a következő munkafázisok feladata. A részterületek, amelyekre a forгатókönyvek elkészültek, a következők:

- Demográfia
- Szállítás, közlekedés
- Energia
- Gazdaság
- Irányítás, kormányzat
- Bővítés
- Vidéki és agrárfejlődés
- Klímaváltozás és hatásai
- Szociális és kulturális kérdések.

A forгатókönyvek különböző módszerek felhasználásával kerülnek kidolgozásra. A projekt keretében ökonometriai és más modelleket alkalmaztak. Ezek egyike a MAAST modell (NUTS 2 régió mélységű regionalizált makroökonómiai modell). Bizonyos extern paraméterek meghatározása után a modell belső változóként számítja az egyes régiók növekedési ütemét, fejlettségi színvonalát, termelési és foglalkoztatási szerkezetét, a városi és vidéki lakosság növekedését, számát és arányát, a vándorlások volumenét, stb. A modell azonban nem maga a forгатókönyv, hanem annak segédeszköze. A másik modell a K-NET modell, amely ugyancsak külső paraméterek alapján modellezi a kereskedelmi és szállítási kapcsolatokat, azok intenzitását az egyes régiók között. A másik eszköz az úgynevezett Területi Kohéziós Index, amellyel mérni lehet az egyes régiók, illetve bármely térség egyenlőtlenségeinek és fejlettségi viszonyainak adott időszaki szintjét, és így alkalmas arra, hogy szintetikusán megítélhető legyen az egyes forгатókönyv-variánsoknak az EU területfejlesztési politikája céljainak való megfelelése.

5. Az EXLINEA² program

² Az EXLINEA (Lines of Exclusion as Arenas of Co-operation: Reconfiguring the External Boundaries of Europe – Policies, Practices, Perceptions, azaz *Határvonalak mint az együttműködés színterei: Európa külső határainak újrarajzolása – politikák, gyakorlatok és felfogások*) elnevezésű, 2003–2005 között

A „szervezett” – kohézióra képes, versenyképes, koherens és fenntartható – európai tér megszervezése egy számtalan dimenzióval leírható politikai és társadalmi program. Az Európai Unió célkitűzése, hogy elősegítse az európai identitás és polgárság érzését; egy többszintű és a határokon átívelő, a városok, régiók, államok és uniós intézmények közötti „összekapcsoltság-érzés” nélkül az Európai Unió koncepciója a valódi jelentőséggel bíró (nem pusztán gazdasági jellegű) térségről nem érinti meg a polgárok többségét. A regionális szint, mint a kormányzás és az állampolgári lét színtere lehet a szociális és demokratikus Európa megteremtésének központi eleme. A regionális szint az, ahol az EU bővítés által generált különféle problémák, ide értve az intézmények átalakítását, a konfliktusok megelőzését, az érdekek egyre növekvő sokféleségének és heterogenitásának kezelését és a gazdasági dinamizmus fenntartását találkoznak óriási intenzitással. Így a **határrégiók** az európai bővítési és integrációs folyamat előmozdításának kulcsszereplői lehetnek. Ezeket tekinthetjük a határon átnyúló regionális irányítás rugalmas eszközeinek, amelyek segítségével a szociális, gazdasági és környezeti témákban közös cselekvésre ösztönözhetjük az embereket. Az európai bővítést szélesebb összefüggésben vizsgálva a regionális szintű határokon átnyúló együttműködés előtérbe került, mint lehetőség a fokozott társadalmi-térbeli fejlődésre Közép- és Kelet-Európa periférikus helyzetű területein.

Az EXLINEA elnevezésű projekt fő célja, hogy megvizsgálja a nemzeti határokon átnyúló „régió-építésben” (vagyis az együttműködésen alapuló struktúrák és gyakorlat fejlesztésében) rejlő lehetőségeket, Közép- és Kelet-Európában figyelembe véve az eddigi és a soron következő EU bővítést. Ahogyan az EU új tagokkal bővül és külső határai fokozatosan tágulnak, társadalmi, gazdasági és politikai változások zajlanak a határok mentén. Ezek a változások új regionális fejlesztési lehetőségeket is jelentenek, de gyakran problémákat és feszültségeket is okoznak. Néhány esetben a vízum korlátozások bevezetése a nem-EU polgárok számára újabb akadályokat gördítenek az együttműködés útjába, és félelmeket keltenek egy esetleges Európa-erőddel kapcsolatban, amely kettéosztja a kontinenst. Az EU jelenlegi és jövőbeli külső határai szükség lesz olyan mechanizmusokra, amelyek kiegyenlítő szerepet töltenek be a belső nyomás és helyi aggodalmak között, valamint felülemelkednek a társadalmi, gazdasági, politikai és a rendszerekben rejlő aszimmetriákon.

zajló transznacionális kutatási programban számos európai ország (Németország, Görögország, Hollandia, Lengyelország, Finnország, Észtország) egyetemei és kutatóintézetei vettek részt. A magyar résztvevő fél a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézetének Debreceni Csoportja volt.

Így a projekt kutatási céljai egybeesnek több olyan célkitűzéssel is, amelyeket az 5. Keretprogram „A társadalmi-gazdasági adatbázis bővítés” című „kulcs-akciója” fogalmaz meg. A legfontosabb, hogy a projekt megvizsgálja **az innovatív regionális kormányzás, az európai integráció és állampolgárság kérdéseit a bővítés politikai, társadalmi és gazdasági kihívásainak tükrében. A társadalmi-gazdasági fejlesztés kormányzati feladatainak** kutatása is a célok között szerepel. Ezen kívül az EXLINEA legalább további három kutatási feladathoz is kapcsolódik:

1. többszintű kormányzás
2. konfliktus-megelőzés, korai felismerés és kezelés, és
3. a bővítéshez kapcsolódó társadalmi-gazdasági változások.

Az EXLINEA egymással összekapcsolódó kutatási és politikai céljai

A határon átnyúló együttműködésre mint az európai integráció és a bővítés megkönnyítésének egyik eszközére szoktak tekinteni. Az Európai Unió hathatósan támogatta eddig is a határon átnyúló együttműködésre irányuló kezdeményezéseket azért, hogy előmozdítsák a jó szomszédságot és a kulturális megértést, fejlesszék a gazdasági kapcsolatokat, bátorítsák a politikában való regionális és helyi részvételt, és erősítsék az „európaiság” érzését. A határon átnyúló és transznacionális regionalitás látványos előtérbe kerülését úgy értékelték, mint a regionális szintnek a gazdasági és politikai irányításban jelenleg megfigyelhető „reneszánszának” részét.

Ahogy az EU határok földrajzi értelemben átalakulna szükséges lesz annak kutatása, hogy a konfliktus-megelőzésnek, a problémamegoldásnak és a kollektív cselekvés más formáinak milyen jellemző típusai fordulnak elő Közép- és Kelet-Európa határrégióiban. Milyen formákban tud a határokon átívelő regionalizmus hozzájárulni ezekben az országokban az európai többszintű kormányzáshoz? A jövőbeni bővítés jelentős politikai, gazdasági és társadalmi kihívást jelent az Európai Unió számára. Ezen kívül nagyon hosszú távú hatásai lesznek a csatlakozó országokra (és régióikra), amelyek, miközben az „acquis communautaire”-hez való csatlakozással küzdenek, alapvető társadalmi átalakulással és gyors strukturális változásokkal is szembe kell nézniük. A határrégiókban az eltérő társadalmi-gazdasági helyzet és gyakorlat egyre inkább szembekerül egymással, mikor új utakat nyit a kereskedelemben és az együttműködésben, ugyanakkor viszont gyakran nemkívánatos és illegális tevékenységekre ösztönöz és akár nézeteltéréseket és konfliktusokat is eredményezhet. Továbbá a fokozatos keleti bővítés új közös

külső határokat is eredményez az egykori Szovjetunióval, és más államokkal, és ez új feszültségforrásokat jelenthet.

Az EXLINEA egyrészt fel szeretné hívni a tudományos viták résztvevőinek a figyelmét a határon átnyúló regionalizmus fontosságára az európai integrációval és a bővítéssel összefüggésben. Eközben a projekt célként tűzi ki a határvidékek mint a társadalmi interakció, az intézmények és a különböző térbeli szinteken működő szabályok által kialakított terek értelmezésére vonatkozó új koncepció kidolgozását. Ezen kívül az együttműködési tapasztalatok felhasználhatók a jövőbeli külső határrégiók, és a nagyon különböző társadalmi-gazdasági és kulturális helyzetben lévő régiók esetében.

A projekt középpontjában azonban a határon átnyúló együttműködések és a régió kialakítás innovatív „institucionalista” megközelítése állt. A kiinduló feltételezés az volt, hogy a határon átívelő interakció helyzetét a politikai lehetőségek legalább három szinten létező rendszere határozza meg (szupranacionális, nemzeti és a helyi szint), amelyek a regionális szinten egyesülnek. A határokon átnyúló regionális együttműködés legalsó szintjén ez átfordul **a formális intézményesülés (amit a többékevésbé formális szervezetek és együttműködések kezdeményezése jellemez) és az informális integráció (ami összefügg a társadalmi interakció és a civil társadalom folyamataival) kettős folyamatává.**

Az empirikus kutatások a politika, a politikai eszmecserék, a konkrét együttműködési gyakorlat és a határok, valamint határon átnyúló együttműködések elfogadásnak elemzésére alapultak, ahogy ezek 1) sajátos kormányzásbeli összefüggéseket hoztak létre és 2) kialakították és átalakították a határon átnyúló regionalizmus mintáit. Fontos, hogy a politika, a gyakorlat és a befogadás (angol rövidítése P-P-P) átalakulását három különböző térbeli szinten közelítették meg: a szupranacionális, a nemzeti és a nemzet alatti (helyi és regionális) szinten. A kutatás nem csak a határon átnyúló együttműködésekben rejlő kényszerek és lehetőségek felbecslésére irányul az Európai Uniónak a korábban a kirekesztés vonalát jelentő „külső peremén”, hanem a lényeges szereplőknek a határon átnyúló kapcsolatok gyakorlatának fejlesztésével kapcsolatos szerepét, érdekeit és szándékait is elemezte. **Hat esettanulmány** szolgált az önmagukban is ellentmondásos kihívásokat is járó kihívások bemutatására, amelyekkel az EU határpolitikájának szembe kell néznie a bővítési folyamat során. Különös figyelmet fordított a projekt a kiválasztott altérségekre: az észak-országi, a finn-országi, a lengyel-ukrán, a magyar-ukrán-román, a moldáv-román és az észak-görögországi határrégiókra (l. 3. ábra).

3. ábra

Az EXLINEA program kutatási területei

Ezen kívül két háttér tanulmány is készül, amelyek a határon átnyúló együttműködés trendjeivel foglalkoznak az EU jelenlegi külső határain, a német-lengyel és a magyar-osztrák határ régióban. A P-P-P keret használatával ezek a beszámolók viszonyítási pontként szolgáltak a részletesebb esettanulmányokhoz.

A kutatás során több fontos kérdés vizsgálatára került sor:

- Melyek azok az alapvető társadalmi-gazdasági, politikai és környezeti kihívások az EU bővítéssel összefüggésben, amelyek megkövetelik a határon átnyúló kollektív cselekvést? (Politika)
- Mennyiben kompatibilisek a határok áteresztő képességét szabályozó politikák a határon átnyúló együttműködések fejlesztésére irányuló törekvésekkel? (Politika)
- Mennyiben találkoznak össze és/vagy kerülnek szembe egymással az európai, nemzeti és helyi politikák és érdekek a szorosabban együttműködő határon átnyúló hálózatok fejlesztésének kapcsán? (Politika)
- Mik voltak a nemzeti, regionális és helyi válaszok az EU határpolitikájára a bővítés különböző szakaszaiban? (Gyakorlat)
- Milyen stratégiákat dolgoztak ki a helyi szereplők, hogy segítsék a régiók kialakulását a formális és informális integrációs folyamatok szempontjából? Milyen kormányzati funkciók adhatók át reálisan a határon átnyúló együttműködéseknek? (Gyakorlat)
- Milyen eredményeket tudnak felmutatni a határon átnyúló együttműködések az érzékelhető hozzáadott-érték szempontjából? (Megfigyelés)
- Segíti-e a határon átnyúló régiók kialakítása (pl. az Eurorégiók formájában) a közös európai érdek és identitás érzésének terjesztését? (Megfigyelés)

Végeredményben az EXLINEA által kitűzött célok kifejezetten „eredmény-orientáltak” voltak. A határon átnyúló együttműködés gyakorlatával és tapasztalataival kapcsolatos információk áramlásának fontosságát felismerve az eredmények széles körben való terjesztése a projekt minden szakaszában központi feladat volt. Ez magában foglalta a projekt weboldalát (www.exlinea.org), egy hírlevelet, tudományos cikkeket, politikai írásokat, szemináriumokat, és egyetemi kurzusok kiegészítő anyagainak összeállítását. A workshopok és a zárókonferencia lényeges információkkal szolgáltak, mivel a projekt eredményei hozzáférhetővé váltak a cikkeken, tanulmányokon, a nemzetközi konferenciákon és a könyvön keresztül a szélesebb tudományos közösség számára is.

Az Európa számára nyújtott értékek:

- Az európai határpolitikának a bővítési folyamat által 1990-es évek óta felgyorsított fejlődésének áttekintése
- A határrégiókban zajló társadalmi adaptációval kapcsolatos információk összegyűjtése
- A határon átnyúló régiók szerepének vizsgálata az európai integrációs folyamat meghatározásában
- A határon átnyúló együttműködés intézményi tapasztalatai kicserélhetőségének vizsgálata az EU jelenlegi és jövőbeli határterületei között
- Az állampolgároknak az európai határrégiók folyamataiban való részvételének vizsgálata
- A határon átnyúló együttműködés és a határon átnyúló regionalizáció kérdéseiben a tudományos diskurzus és a kutatási együttműködés erősítése
- Egyetemi kurzusokon használható anyagok összeállítása a határon átnyúló együttműködés és az európai integráció kérdéskörében, a helyi sajátosságoknak megfelelően

A kutatási projekt hozzájárult a politikai döntéshozatali folyamatokhoz is az alábbiak által:

- Információkat szolgáltatása a különböző szintű politikai szereplők között zajló, a határon átnyúló interakcióról az egyes határrégiókban és országokban
- Előrejelzések készítése a kibővült EU és a nem EU-tag szomszédos országok közötti regionális-helyi együttműködés természetéről
- Az EU, az államok és a régiók közötti többszintű együttműködés jövőjének vizsgálata
- Az Európai Unió külső határain fekvő, a határon átnyúló régiók kialakításának szükségletei, és a bennük rejlő lehetőségek meghatározása
- A határon átnyúló együttműködést befolyásoló jelentős társadalmi és politikai szereplők szerepének, érdekeinek és felfogásának meghatározása és tisztázása
- Új tudásanyag megszerzése a polgárok a határrégiókban zajló döntéshozatali folyamatokban való részvételi lehetőségeiről
- A politikai elemzés és a regionális esettanulmányok eredményeinek ismertetése számos workshopon és konferencián. Ezek a konferenciákra a határokkal foglalkozó tudósok és a külső

határregiókból való politikai szakértők meghívásával került sor. Különösen a tipológiára alapozott általánosítás politikai jelentőségét és máshol is felhasználhatóságát hangsúlyozta ki a zárókonferencia, ahol az Európa Parlament képviselői, az EU tisztviselői, kutatók és gyakorlati szakemberek részvételével folyt a vita a témáról.

A kutatási projekt a tudományos haladáshoz a következőkben járult hozzá:

- Az európai integráció tanulmányozásának előmozdítása, kombinálva a széles körű strukturális és intézményi változásának vizsgálatát az összehasonlítható esettanulmányok szintjén zajló tudatos politizálás elemzésével
- A határvidéknek mint a társadalmi interakció terének konceptualizálása, amit az intézmények, a normák és a gyakorlat határoz meg
- A határon átnyúló együttműködés különböző szintjeire koncentrálni a „határok átjárhatóságáról” zajló viták konkrétabbá tétele
- A fogalmi tisztázás és az összehasonlíthatóság fokozása a határon átnyúló régiók kiépítésének kutatásában
- Módszertani előrelépés a határon átnyúló együttműködés politikai, társadalmi-gazdasági és diszkurzív dimenzióinak összehasonlító tanulmányozása területén
- Hipotézisek készítése a jövőbeli kutatások megkönnyítése céljából
- A tapasztalatok és eredmények tudományos cseréjének elősegítése a tudósok és a kutatóintézetek között a határon átnyúló együttműködés kutatása területén

6. A Strukturális Alapokból finanszírozott területi és transznacionális együttműködések vizsgálata (Territorial cooperation and transnational cooperation programmes within Structural Funds)

Az Európai Bizottság közvetlen megbízásából folyó program célja a jelenlegi INTEREG III B együttműködési területek és programok elemzése, értékelése és a jövőbeli (2007–2013 közti) együttműködési területekre, illetve témákra vonatkozó javaslatlattétel.

A projekt vezető partnere a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, további négy országból (Belgium, Németország, Hollandia, Svédország) vesznek részt partnerek. A projekt egy hét főből álló Tudományos Bizottság felügyelete mellett folyik, a bizottság tagjai közt osztrák, görög, brit, belga, portugál, francia és svéd szakember található. Elmondható tehát, hogy a projektben Európa minden térsége képviselteti magát.

A projektben résztvevő kutatók mintegy 600 projektre és több, mint 6000 projekt partnerre vonatkozóan végezték el az INTERREG III B programok elemzését, amelyből a programok gyakorlatának és végrehajtásának legfontosabb jellemzői leszűrhetők. A tapasztalatok a következő programozási időszak területi alapú együttműködési programjainak földrajzi területeinek lehatárolásához és az együttműködések tématerületeinek kidolgozásához nyújt komoly segítséget.

A vizsgálat alapvetően két vonulat mentén zajlott: a kutatócsoportokkal folytatott megbeszélések, a tudományos bizottság véleménye és a Bizottság javaslatai alapján egyrészt a közös vonások alapján lehatárolható transznacionális régiók (közös földrajzi adottságok – hegyvonulatok, folyók, tengerpartok stb. – vagy kihívások – például potenciális veszélyforrások, természeti vagy műszaki katasztrófák fokozott veszélye) meghatározása volt a cél, másrészt a régiók közti kapcsolatok, áramlások (áru, tőke, személyek) – azaz a régiók közti integráció szintje. A régiók homogenizálásának elemzését a német BBR (Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, Építésügyi és Területrendezési Szövetségi Hivatal) által vezetett 2.4.2. számú ESPON projekt (Transznacionális és országos területek elemzése az ESPON kutatások eredményeinek alapján, Integrated Analysis of Transnational and National Territories based on ESPON results) már elvégezte, kutatásaik eredményei beépültek a jelen projektbe. Az ott elvégzett elemzése megismétlése nélkül a kutatócsapat a közös kihívásokkal jellemezhető földrajzi területeket határolta le (vízgazdálkodás, természeti katasztrófák veszélyének valószínűsége és a megközelíthetőség szempontjából), illetve azokat a területeket, amelyek szoros gazdasági, kereskedelmi kapcsolatban állnak és szorosan együttműködnek egymással.

A kutatás legfontosabb eredményei és tapasztalatai az alábbiak voltak:

- A területi alapú együttműködések az Európai Unió kohéziós politikájának következő, 2007-2013 közötti időszakának harmadik legfontosabb célkitűzése lesz, nőni fog az ilyen programok jelentősége, azonban különböző gazdasági okok miatt a támogatásra jogosult tevékenységek köre szűkülni fog. Nagyobb szerepet fognak kapni az infrastruktúra és vízgazdálkodás, csökkenni fog a

„puha” területek (városhálózatok, természeti és kulturális örökség stb.) támogatottsága. Ez természetesen befolyásolja a transznacionális együttműködések földrajzi lehatárolását és tematikus megközelítését is;

- Az 1994-ben lehatárolt jelenlegi együttműködési területek legtöbbje alkalmas a területi együttműködések szempontjából, azonban bizonyos módosításokra szorulnak, elsősorban az átfedések megszüntetésére van szükség;
- A kutatócsapat az együttműködési területeknek a jelenléginél precízebb lehatárolására dolgozott ki javaslatot, elsősorban a vízgazdálkodás, katasztrófa-megelőzés és egyéb szempontok alapján. A folyók vízgyűjtő területei és az Európát övező tengerek alkalmas lehatárolási alapot nyújtanak. Ez alól egy együttműködési terület, az Alpok térsége kivétel (az Alpok kivételes helyzetben van a tekintetben, hogy több nagy vízgyűjtő területen helyezkedik el és erősebbnek tűnik az alpi identitás bármely más térségénél, ezért nem indokolt a térség feldarabolása);
- Csökken a javaslat szerint az átfedése, a két vagy akár három területhez is tartozás és így többszörös támogathatóság lehetősége. Az új felosztás szerint a több mint 3000 NUTS 2-es régióból mindössze 12 jogosult támogatásra egynél több területen;
- Mindezek alapján 6 támogatási területet javasolt a projektet végrehajtó csapat, azokon belül 2–5 alprogrammal. Összesen 22 alprogramot tartalmaz a javaslat, ezek legtöbbje közös földrajzi adottságokkal és így azonos identitással rendelkező területekre alapul. Az összes alterület transznacionális jellegű;
- A prioritások számának csökkentése veszélyezteti a komplex területfejlesztési politika eredményességét, az ESDP prioritásainak és a lisszaboni célkitűzéseknek a nagyobbik része kikerült a jövőbeni transznacionális együttműködések közül;
- Amennyiben a projektek száma a jelenleginek negyedére-ötödére csökken, a ma átlagosan 1,8 milliárd projektenkénti költségvetés is nagyságrendekkel emelkedni fog. Ha nem lesz több 100–120-nál több az összes együttműködési terület projektjeinek száma, akár egyetlen Irányító Hatóság (Management Authority) és Secretariat (Titkárság) is elég lehet;
- A projektek számának ilyen mértékű csökkenése óhatatlanul csalódást okoz bizonyos körökben, hiszen a jelenlegi projektek 70%-a az új prioritások alapján nem lesz támogatható. Számos régióban nem lesz támogatásra feljogosító feltétel, ezért a javaslat tartalmaz egy második fajta együttműködési programcsomagot is. Ez nem egyszerűen a következő támogatási időszakban már nem támogatható programok visszahozását jelenti, hanem új programok – a lisszaboni

célkitűzések megvalósítása, a kis-és közepes méretű vállalkozások versenyképességének támogatása, a turizmus támogatása, közös területfejlesztési stratégiák kidolgozása stb. – kidolgozását;

- A folyók vízgyűjtő területe és a tengerek alapján lehatárolt területeken elsősorban infrastruktúrafejlesztési projektek folynának, míg a programok másik vonulata kevésbé kézzel fogható projekteket támogatna. Eltérő kell hogy legyen a két programvonulat finanszírozási rendszere. Ez egyfajta visszatérést jelentene az 1994-99 közti programozási időszak megoldásához, amikor is az árvízvédelem és szárazság elleni védekezés projektjei kapták a források mintegy 70%-át, a többi pedig területrendezési projektek;
- A második, „puhább” együttműködések esetében a folyók és tengerek alapján történő lehatárolás kevésbé alkalmas, inkább a már működő hálózatokat kell figyelembe venni, a területek mérete és az azokon belüli áramlások intenzitása alapján. Elsősorban a központi és a periférikus területek közti kooperáció erősítése a cél;
- A javaslatban szereplő lehatárolás alapja elsősorban a kereskedelmi áramlások voltak;
- A jelenlegi javaslat szerint minden régió két együttműködési területben lenne támogatásra jogosult: egy földrajzi, illetve vízrajzi kritériumok alapján lehatárolt, illetve egy gazdasági szempontok alapján körülhatárolt területen;
- A javaslat szerint földrajzi, illetve vízrajzi kritériumok alapján 6 együttműködési terület lenne lehatárolható, míg gazdasági szempontok alapján 5. Ez összesen 11, nem több, mint a jelenlegi programok száma;
- Ami a területi alapú együttműködési programokat illeti, a Bizottság már döntést hozott a prioritást élvező témákról, amelyek a vízgazdálkodás, az megközelíthetőség javítása, a természeti és műszaki kockázatok csökkentése és a tudományos és innovációs hálózatok támogatása. A kockázatok kezelése különösen fontos, mivel eddig csak a programok egy kis részében jelent meg. A javaslat szerint a tudományos és innovációs hálózatok támogatása a programok második vonulatához kellene, hogy tartozzon, melléjük fel kéne venni a támogatható tevékenységek listájára a lisszaboni és göteborgi célkitűzések megvalósításához közvetlenül hozzájáruló tevékenységeket. Ilyenek: az egész programterület árfogó stratégiának kidolgozása; a programterületek növekedési potenciáljának erősödését célzó projektek; a kis-és közepes méretű vállalkozások és a helyi önkormányzatok hálózatainak támogatása az informatikai fejlesztések, a környezetvédelem (kivéve

vízgazdálkodás), a természeti és kulturális örökség védelme és az EU horizontális szakpolitikáinak végrehajtása terén.

A javasolt együttműködési területek a következők:

A földrajzi, illetve vízrajzi kritériumok, adottságok és kihívások alapján lehatárolt területek:

1. Földközi-tenger

- Nyugati Földközi-tengeri medence
- Adria
- Keleti Földközi-tengeri medence
- Szigetek

2. Alpok térsége

- Nyugati Alpok
- Keleti Alpok

3. Atlanti-óceán peremvidéke

- Középső atlanti-óceáni partvidék
- Szigetek
- Északi atlanti-óceáni partvidék

4. Északi-tenger és La Manche-csatorna

- Rajna-Maas medence
- La Manche-csatorna
- Északi tenger és Norvég-tenger
- Elba és Weser medence

5. Balti- és Barents-tenger

- Odera és Visztula medence
- Déli Botteni-öböl
- Baltikum
- Északi periféria

6. Fekete-tenger

- Felső-Duna
- Középső Duna és Kárpátok
- Alsó Duna
- Dinári-hegység
- Fekete-tenger partvidéke

A kapcsolatok, áramlások és integráció alapján lehatárolt területek:

- Délnyugat-Európa
- Délkelet-Európa
- Közép-Európa
- Északnyugat-Európa
- Északkelet-Európa

A jelenlegi programterületek projektjeinek megoszlása a következő programozási időszakban való támogathatóság szerinti megoszlása a következő (2005 júliusával bezárólag)*:

	Alpok térsége	Atlanti-óceán partvidéke	Balti-tenger	CADSES	Északi periféria	Északi-tenger	Északnyugat-Európa	Délnyugat-Európa	Nyugat-Mediterráneum	Összesen
A következő programozási időszakban is támogatható témák	15	28	32	34	13	31	40	19	23	235
Vízgazdálkodás, partvédelem	3	9	11	9	4	15	13	5	7	76
Természeti kockázatok elleni védekezés	4	0	0	8	0	5	10	0	5	32
Megközelíthetőség, közlekedés	6	2	14	9	5	8	12	4	10	70
Tudományos és innovációs hálózatok	2	17	7	8	4	3	5	10	1	57
A következő programozási időszakban nem támogatható témák	34	36	68	61	72	23	44	57	54	449
Átfogó területfejlesztési stratégiák	2	0	16	5	8	1	5	4	1	42
Fenntartható fejlődés, környezetvédelem (kivéve vízgazdálkodás)	11	11	12	7	14	9	7	7	16	94
Gazdaságfejlesztés, versenyképesség	7	12	10	19	15	4	4	20	11	102
Városfejlesztés és városhálózatok, város és vidék közti kapcsolatok, policentrikusság	4	5	14	13	21	5	9	6	4	81

Természeti és kulturális örökség	7	8	11	14	8	4	14	9	16	91
Más témák	3	0	5	3	6	0	5	11	6	39
Összesen	49	64	100	95	85	54	84	76	77	684

* Az „Archimed” együttműködési területen a vizsgálat idejéig egyetlen projektet sem hagytak jóvá, illetve a „távoli területek” (Most remote areas) adatai nem álltak rendelkezésre).

Feltűnő, hogy a jelenlegi projektek alig harmada lenne támogatható a következő programozási időszakban, és mindössze két olyan együttműködési terület (Északnyugat-Európa és az Északi-tenger térsége), ahol a projektek közel fele vagy több mint fele támogatásra jogosult lenne. Sok helyen egyharmadnál is alacsonyabb ez az arány. Az új prioritások alkalmasabbnak tűnnek a PENTAGON és a többi, fejlettebb régió igényeinek kielégítésére.

Az egyes együttműködési területek projektjeinek tematikus struktúrája meglehetősen eltérő. Északnyugat-Európában és az Északi-tenger térségében a következő programozási időszakban is támogatásra jogosult vízgazdálkodási projektek élveznek elsőbbséget, bár ezek többsége helyi vagy kistérségi szintű projekt. A Nyugati Földközi-tenger vidékén a környezetvédelem a fő prioritás, a Baltikumban és az északi periferián a városhálózat kérdései. A CADSES és Délnyugat-Európa esetében a gazdaságfejlesztés a legtöbb projekt területe, míg az Atlanti-óceán partvidékén érdekes módon a kutatás, a műszaki innováció, illetve az elektronika és a biotechnológia a legfontosabb projekterületek (valószínűleg abból adódóan, hogy nem földrajzilag összefüggő a terület, így értelmetlen lett volna közlekedési vagy egyéb tárgyi infrastruktúra projekteket indítani). A tudományos hálózatok nélkül eme együttműködési terület projektjeinek mindössze 17%-a lenne támogatható a következő programozási időszakban. A közös adottságok hiányát ily módon sikerült erényé kovácsolnia az együttműködésnek.

A különböző típusú projektek forrásigénye más és más. A közlekedés, megközelíthetőség, vízgazdálkodás és kockázatok elleni védekezés általában nagyobb forrásigényű és több ERDF hozzájárulást igényel. Általában a gazdaságfejlesztés, városfejlesztés és környezetvédelem közepes méretű és forrásigényű projekteket tartalmaz, míg a stratégiai tervezés és az innovációs hálózatok kialakítása követeli meg a legalacsonyabb összegű költségvetést. A közlekedés, megközelíthetőség, vízgazdálkodás és kockázatok elleni védekezés előtérbe helyezése megnöveli az egyes projektek átlagos

forrás- és támogatási igényét, azaz ugyanakkora összegű ERDF támogatás kevesebb projekt finanszírozására lesz képes.

A projektek tematikájával kapcsolatban az alábbi megállapításokat tehetjük:

A javaslat szerint a különböző együttműködési projekteket két eltérő jellegű programból finanszíroznák: a vízgazdálkodás, közlekedés, megközelíthetőség, illetve kockázatok elleni védekezés projektjei a közös földrajzi adottságok alapján lennének lehatárolva, míg a többi projekt gazdasági szempontokat követne. Így elkerülhető, hogy a költséges projektek felszívják a támogatások egészét, és ne hagyjanak forrásokat a többi projekt számára. Más a két típusú projektek elbírálásának szempontja is.

Az első típusba tehát a vízgazdálkodás, a kockázatok elleni védekezés, a közlekedés fejlesztése és a megközelíthetőség javítása tartozik. Közülük különösen fontos a határon átnyúló kockázati tényezők kezelése, amely az INTERREG III A és az INTERREG III B programokban nem kapott elég hangsúlyt. A másik típust az átfogó területfejlesztési stratégiák, a gazdaságfejlesztés támogatása és ezzel párhuzamosan a környezetvédelem, illetve a természeti és kulturális örökség megőrzése vagy állapotának javítása alkotja. Közülük a kutatócsoport az átfogó transznacionális területfejlesztési stratégiák kérdésével bővebben foglalkozott.

Számos közös vonása van ezeknek a jövőképeknek: vannak környezeti, gazdasági és társadalmi vonatkozásaik, és mindegyik a régiók fenntartható fejlesztésének integrált stratégiáját keresi. Amiben eltérnek a jövőképek, az az egyes célkitűzéseknek tulajdonított jelentőség.

6. Összefoglalás

A transznacionális együttműködések új elemei, programjai, projektjei Magyarország esetében még rövid időtávot fognak át. Első megközelítésben az állapítható meg, hogy az Európai Unió korábban kialakult program-struktúráihoz való igazodás, alkalmazkodás folyamatosan megtörtént, az együttműködésben való magyar részvétel szerteágazó, ugyanakkor ma még szűk az a szegmens, amelyben a magyar közreműködők vezető szerepet képesek játszani. Komoly elismerésként értékelhető ugyanakkor, hogy több ESPON projektben részt vehetnek magyar partnerek, illetve az, hogy 2005 márciusában az Európai Bizottság a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központját bízta meg „A Strukturális

Alapokból finanszírozott transznacionális együttműködési programok című kutatása” vezetésével. A kutatási zárójelentést 2006. februárjáig fogadja el a Bizottság, a zárójelentés angol nyelvű, elfogadás előtt álló változatát – tájékoztatás céljával – mellékeljük.

Az Európai Unió elfogadott programjainak megfelelően széles intézményi (egyetemek, kutató intézetek, önkormányzatok, önkormányzati társulások, egyházi intézmények stb.), és szakmai kör (közgazdasági, jogi, környezetvédelmi, földrajzi, történelmi, néprajzi stb.) volt képes csatlakozni a programokba, projektekbe.

A meghirdetett céloknak megfelelően a magyar részvétel tematikailag is sokszínű, s mindegyik szolgálja az ország érdekeit, de elsősorban kisebb térségek, régiók, szakmák érdekei jelennek meg természetesen a projektekben.

A transznacionális együttműködésben való részvétel önmagában véve a projektek szintjén nem jelent nagy anyagi erőforrást, ugyanakkor az együttműködések széles köre és mélysége révén megteremti a további forrásszerzés lehetőségét.

A továbbiakban néhány konkrét témát javasolunk a Magyarország részvételével (vagy vezetésével) zajló transznacionális együttműködések terén.

Magyarország, a vizekkel fenyegetett ország

Magyarország számára a nemzetközi vízügyi együttműködések rendkívüli fontossággal bírnak, mert folyóvizeink csaknem 100%-a a határon túlról érkezik, amelyek minőségére és a vízgyűjtő területeken határon túli oldalán folyó árvízvédelmi munkákra az ország elemi érdeke odafigyelni. Magyarország kezdeményezője lehet nemzetközi vízminőség-védelmi és árvízvédelmi együttműködéseknek, illetve az e területeken folyó tudományos kutatásoknak.

Magyarország, a nyitott ország

Magyarország már a szocialista tömbön belül is a liberálisabb, nyitottabb országok közé tartozott. Meg tudta/tudja-e őrizni ezt az előnyt az Európai Unióhoz történő csatlakozás után? Tud-e tapasztalatokat

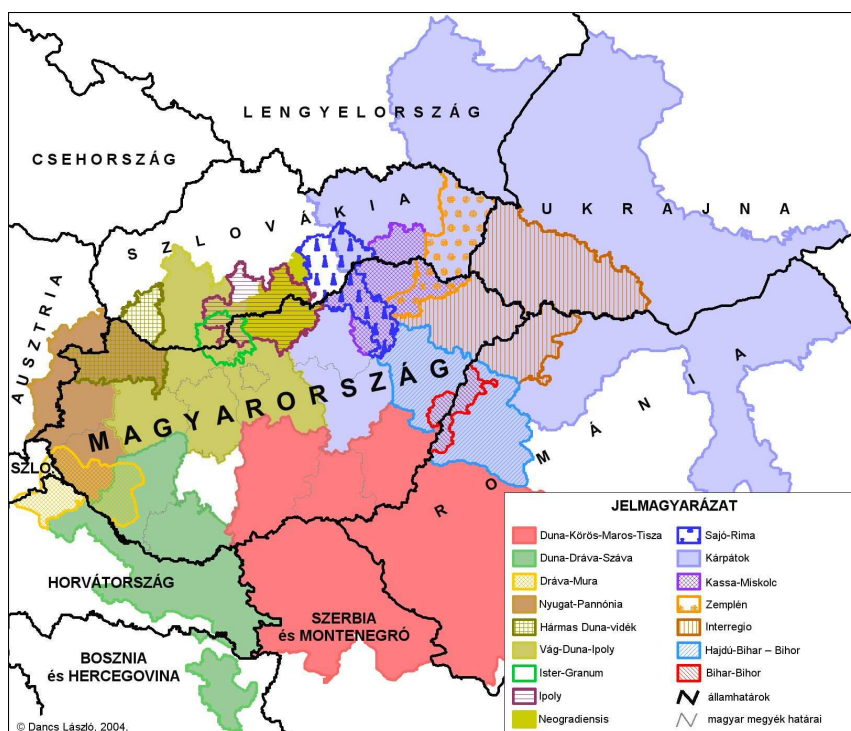
átadni a demokratizálódó, Európai Unió csatlakozási szándékkal fellépő európai országok (például Ukrajna) számára?

Magyarország, mint a Kárpát-medence euroregionális együttműködéseinek szervezője

Magyarország mint a Kárpát-medence közepén fekvő ország számos szomszéd országgal vett már részt eurorégiós együttműködésekben (Kárpátok Eurorégió; Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió; Duna-Dráva-Száva Eurorégió; West/Nyugat-Pannonia (Hármas Duna-vidék) Eurorégió; Vág-Duna-Ipoly Eurorégió; Ipoly Eurorégió; Neogradiensis Eurorégió; Sajó-Rima Eurorégió; Kassa-Miskolc Eurorégió; Bihar-Bihar Eurorégió) (4. ábra). Ezeknek a tapasztalatait átadhatja eurorégiók létesítésével vagy azokban történő részvétellel kacérkodó országok számára.

4. ábra

Eurorégiók és határon átnyúló regionális együttműködések Magyarország részvételével, 2004

Magyarország, a tranzitország

Az Európai Unió bővítésével Magyarország közlekedésföldrajzi szerepe felértékelődik. Közlekedési hálózatunk azonban nem elég fejlett e tranzitszerep felvállalására és az abból származó előnyök maradéktalan kiaknázására. Az ország elemi érdeke közlekedésfejlesztési elképzeléseit összehangolni szomszédjaival és a tranzitútvonalak mentén fekvő többi országgal.

Magyarország, mint a Balkán kapuja

Románia és Bulgária 2007-re és Horvátország néhány évvel későbbre tervezett felvétele az Európai Unióba valószínűsíthetően felértékeli majd Magyarország geopolitikai helyzetét. Magyarország közvetítő szerepet vállalhat ezen országok (elsősorban Románia és Bulgária), illetve az Európai Unió jelenlegi tagországai között, úgy gazdaság-, mint intézményfejlesztési területen.

Magyarország, mint a gyorsan változó schengeni határok országa

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás előtt Magyarország mind a 7 szomszédos országgal közös határa schengeni határnak számított. A csatlakozás után 3 ország felé „nyíltak” a határok, 4 schengeni határunk megmaradt. 2007 januárjától eggyel több „nyitott” és eggyel kevesebb „zárt” határunk lesz, majd Horvátország csatlakozásával már 5 nyitott és csak 2 schengeni határunk. Hogyan tudja Magyarország gyorsítani a schengeni határokkal elzárt országok európai integrálódását?

Irodalom

Az európai terület harmonikus és kiegyensúlyozott fejlődésének ösztönzésére szánt transzeurópai közösségi kezdeményezési programjának meghatározásáról. (INTERREG III). A Bizottság közleménye a tagállamoknak, 2004. szeptember 2. – Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2004. 9. 10.

Az INTERREG Magyarországon – Kézikönyv. Budapest, VÁTI, 2004. szeptember.

BARANYI B.: Az Európai Unió Bővítési És Szomszédspolitikai Hatásának Kutathatósága A magyar-román és magyar-ukrán határrégióban. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2005

HEGYESI B.: Magyarország részvétele az Interreg Közösségi Kezdeményezésben. Budapest, 2005. szeptember. VÁTI Interreg Iroda. Kézirat.

<http://espon.lu>

<http://estia.arch.gr/estia>

<http://www.cadses.net>

<http://www.pharereg.hu>

ILLÉS I. 1997: A regionális együttműködés feltételei Közép- és Kelet-Európában. – Tér és Társadalom 2. sz. 17-27. o.

ILLÉS I. 2005: Estia-Spose Case Study On “Three Countries’ Corners. Előadás az ESTIA SPOSE 2005. október 15-16-i szemináriumán Az európai terület harmonikus és kiegyensúlyozott fejlődésének ösztönzésére szánt transzeurópai közösségi kezdeményezési programjának meghatározásáról. (INTERREG III). A Bizottság közleménye a tagállamoknak, 2004. szeptember 2. – Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2004. 9. 10.

ILLÉS I. 2005: Study on „Territorial cooperation and transnational cooperation programmes within Structural Funds”. No. 2004 CE 16 0 AT 040. Draft final report. Pécs, 2005. december. Kézirat.

INTERREG III/B CADSES. Neighbourhood Programme 2000-2006. 2005 July. Joint Technical Secretariat.

Interreg programok Magyarországon, 2004-2006. VÁTI Területfejlesztési Igazgatóság.

Territorial Cooperation and transnational cooperation programmes within Structural Funds. Kutatási zárójelentés, 2005. december, MTA RKK TI, Pécs

[www.exlinea.org/pub/Interim_total_final\[1\].pdf](http://www.exlinea.org/pub/Interim_total_final[1].pdf) (Az EXLINA program évközi jelentése, 2004.

Melléklet

